

UNIVERZITA KARLOVA

Právnická fakulta

Olga Kovářiková

Problematika oběti trestného činu v kriminologii

Diplomová práce

Vedoucí diplomové práce: doc. JUDr. Vladimír Pelc, PhD.

Katedra: Katedra trestního práva

Datum vypracování práce (uzavření rukopisu): 21. 12. 2023

Prohlašuji, že jsem předkládanou diplomovou práci vypracoval/a samostatně, že všechny použité zdroje byly řádně uvedeny a že práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

Dále prohlašuji, že vlastní text této práce včetně poznámek pod čarou má 124 994 znaků včetně mezer.

Olga Kovářiková

V Praze dne 21. 12. 2023

OBSAH

Úvod	- 4 -
1. Viktimologie	- 6 -
1.1. Proměna role oběti v historii	- 6 -
1.2. Vznik viktimologie a její vymezení	- 8 -
2. Oběť trestného činu	- 11 -
2.1. Viktimnost	- 12 -
2.2. Typologie obětí	- 14 -
2.3. Specifické oběti	- 17 -
2.3.1. Děti- 17 -	
2.3.2. Senioři	- 19 -
2.3.3. Oběti domácího násilí	- 22 -
2.4. Mýty o obětech	- 24 -
2.4.1. Příklady konkrétních mýtů o obětech	- 27 -
3. Viktimizace	- 31 -
3.1. Primární viktimizace	- 33 -
3.2. Sekundární viktimizace	- 35 -
3.2.1. Zdroje sekundární viktimizace	- 35 -
3.2.2. Způsoby sekundární viktimizace	- 38 -
3.2.3. Následky sekundární viktimizace	- 39 -
3.3. Terciární viktimizace	- 40 -
3.4. Reviktimizace	- 40 -
4. Psychologické dopady trestného činu na oběť	- 44 -
4.1. Dynamika prožívání újmy	- 45 -
4.2. Faktory ovlivňující dopady viktimizace	- 49 -
4.2.1. Previktimní osobnost	- 49 -
4.2.2. Okolnosti trestného činu	- 51 -
4.2.3. Reakce a přístup okolí	- 53 -
4.3. Posttraumatická stresová porucha (PTSD)	- 54 -

4.4. Specifické syndromy obětí	- 58 -
4.4.1. Syndrom týrané osoby	- 58 -
4.4.2. Syndrom týraného, zneužívaného a zanedbávaného dítěte (CAN)	- 60 -
4.4.3. Trauma znásilnění („ <i>Rape Trauma</i> “)	- 63 -
Závěr	- 65 -
Seznam pramenů	- 68 -
Literatura:.....	- 68 -
Závěrečné práce:.....	- 70 -
Internetové zdroje:	- 70 -
Právní předpisy:.....	- 71 -
Judikatura:	- 71 -
Název práce v českém jazyce	- 72 -
Abstrakt	- 72 -
Klíčová slova	- 73 -
Thesis title in English.....	- 74 -
Abstract.....	- 74 -
Key Words.....	- 75 -

Úvod

Co má společného 35. prezident USA John F. Kennedy s hollywoodskou herečkou Sharon Tate a českou tenistkou Petrou Kvitovou? Ačkoli by se na první pohled mohlo zdát, že trojici spojuje úspěch, kterého jednotlivci dosáhli v rámci svých kariér, ať již v oblasti politiky, zábavního průmyslu nebo sportu, opravdovým pojítkem mezi těmito osobnostmi je skutečnost, že se všechny staly obětmi trestného činu. Mezi oběťmi trestných činů však zásadně vynikají svojí slávou a pozorností, která je jim věnována. Drtivá většina obětí totiž zůstává bezejmenná a zájem o ně je projevován obvykle jen za situace, kdy dychtivou, mnohdy až patologickou zvědavost veřejnosti nenaplní osoba pachatele, protože ten doposud není znám. Mezi averzí a fascinací se táhne velmi tenká linie, která je v případě veřejnosti hledící na pachatele trestného činu velmi často překračována, a jejíž dva hlavní protikladné pocity se nezřídka prolínají, jak ostatně dokládá vysoká popularita nesčetného množství filmových zpracování, knižních publikací, novinových speciálů nebo seriálových adaptací věnujících se osobě konkrétního reálného či fiktivního pachatele. Rozebírání motivace pachatele, jeho rodinného zázemí či způsobu provedení činu věnuje veřejnost nezvyklou míru pozornosti a zapomíná se přitom ptát na pocity obětí a na to, jaký dopad na jejich život trestný čin měl. Přitom znalost základních obecných aspektů dotýkajících se obětí trestného činu je základním kamenem fungující společnosti a soužití lidí, protože jedině díky porozumění jejich problémům, můžeme obětem nabídnout efektivní pomoc.

Obětí trestného činu se může stát kdokoli z nás nebo kdokoli z našich blízkých a edukace v oblasti viktimologie, k níž by svým skromným dílem tato práce ráda přispěla, je prvním krokem ke zlepšení zacházení s oběťmi, ať již v soukromém či veřejném prostoru. Reakce oběti v době, kdy je vystavena útoku pachatele či krátce po něm může u laika vyvolávat celou řadu otázek, někdy dokonce až nepochopení, jelikož je z jeho pohledu v rozporu nejen se zažitými představami chování, ale i se „zdravým rozumem“. Jindy může nevědomost o kritických okamžicích, které se

u oběti objevují v určitém časovém odstupu od trestného činu, a které velkou měrou určují, zda se jí podaří zpracovat prožité trauma či nikoli, vést k její sekundární viktimizaci. Nakonec, nerozpoznání závažných psychických dopadů trestného činu může vyústit v nevyhledání potřebné odborné pomoci, ať již přímo ze strany oběti či jejího okolí. Abychom se výše popsaným situacím vyhnuli, stačí relativně málo – základní znalosti týkající se problematiky oběti trestného činu.

Zaměřit pozornost na oběti a v obecné rovině načrtnout situace a pocity, jimž v průběhu a po trestném činu oběti čelí, je hlavní ambicí této práce, která je rozdělena do čtyř hlavních částí. První kapitola se věnuje vymezení vědního oboru viktimologie, jeho vzniku, zakladatelům a největšímu rozkvětu. Dále pojednává o historickém vývoji role oběti, která v počátcích lidské civilizace stála v samém centru vyšetřování trestného činu a trestání pachatele, ale s postupným rozvojem společnosti byla odsunuta na okraj a její role zredukována na pouhé poskytování svědectví. Druhá kapitola se zabývá pojmem oběti trestného činu, vysvětluje pojem viktimnost a dále se věnuje typologii obětí trestných činů. Rovněž blíže představuje specifické skupiny obětí, konkrétně se zaměřuje na děti, seniory a oběti domácího násilí, a rozebírá nejrozšířenější mýty, které o obětech kolují. Třetí kapitola popisuje primární, sekundární a terciární viktimizaci a reviktimizaci. Zejména sekundární viktimizaci, jejím zdrojům, způsobům a možným následkům je věnována zvýšená pozornost. Čtvrtá kapitola přibližuje psychologické dopady trestného činu na oběti a skutečnosti, které je mohou prohlubovat nebo naopak zmírňovat. Dále se kromě obecné reakce v podobě posttraumatické stresové poruchy dotýká i některých specifických syndromů obětí, jmenovitě syndromu týrané osoby, syndromu týraného, zneužívaného a zanedbávaného dítěte (CAN) a trauma znásilnění („*rape trauma*“).

1. Viktimologie

Viktimologie, nebo-li nauka o obětech je poměrně mladý vědní obor věnující se obětem trestných činů, respektive v případě širšího pojetí viktimologie obětem obecně. Název je tvořen kombinací latinského slova pro oběť – *victima* a řeckého slova pro vědu – *logos*. Viktimologie je díky svému zaměření interdisciplinární vědou, která je úzce spjatá s mnoha příbuznými obory, především s kriminologií (viktimologie v užším pojetí je dokonce považována za její součást), trestním právem, kriminalistikou, psychologií a psychiatrií nebo sociologií.¹

Předmět viktimologie lze tradičně rozdělit do šesti skupin jevů:

- 1) osoba oběti (její biologické, psychické a sociální vlastnosti),
- 2) vztahy mezi obětí a pachatelem, jejich vzájemná interakce
- 3) proces viktimizace a především úloha, jakou v něm oběť sehrává
- 4) role oběti v procesu odhalování, vyšetřování a soudního projednávání věci
- 5) pomoc oběti, způsoby jejího odškodnění a rehabilitace
- 6) prevence, tedy předcházení viktimizace a ochrana občanů před ní.²

1.1. Proměna role oběti v historii

V počátcích lidské civilizace neexistoval žádný formální systém stíhání a trestání pachatelů a oběti se nemohly obracet na policejní či soudní orgány, protože žádné takové instituce jednoduše nebyly doposud zformovány. Namísto toho bylo řešení způsobeného deliktu v rukou obětí a jejich příbuzenstva, které se v souladu s tehdejšími společenskými normami obvykle řídilo principem *lex talionis*, tedy oko za oko, zub za zub. V zásadě platilo, že uložený trest má odpovídat míře poškození, kterou pachatel svým protiprávním činem způsobil. Zákon odplaty však nemusel

¹ TITLOVÁ, M. *Oběti kriminality*. In: JELÍNEK, J. *Kriminologie*. Praha: Leges, 2021, str. 169

² MUSIL, J. *Oběť trestného činu*. In: GŘIVNA, T., SCHEINOST, M. a ZOUBKOVÁ, I. *Kriminologie*. 5. vydání. Praha: Wolters Kluwer, 2019, str. 122

vždy nutně nabývat pouze fyzické podoby, jednou z možností retribuce totiž byla i restituce, v rámci níž pachatel nahradil oběti či jejím příbuzným způsobenou újmu v penězích.³ Princip *lex talionis* se objevuje již v prvních psaných právních kodexech, zásada oko za oko je známá především z Chammurapiho zákoníku (2200 př.n.l.), ale obdobná pravidla můžeme nalézt i v dalších starověkých pramenech, zejména v rámci římského práva, které se vyznačovalo významným propojením práva soukromého a veřejného, jelikož nezřídka se stával vykonavatelem trestu sám *pater familias* – tedy hlava římské rodiny.⁴

Nastavení trestního systému, kde zaujímal oběť zcela výsadní postavení, fungovalo až do raně feudálního období, kdy se začíná prosazovat významnější vliv feudálů, postavení oběti se proměňuje a výkon práva postupně přechází na nově vznikající státní útvary.⁵ K této proměně došlo zejména ze dvou důvodů. Prvním byla motivace feudálů nárokovat si namísto oběti odškodné poskytnuté pachatelem. Proto bylo zapotřebí redefinovat trestné činy a prohlásit, že jejich spácháním došlo k poškození zájmů státu, nikoli již primárně zájmů oběti. Druhým důvodem byla proměna do té doby převážně rurální a agrární společnosti, která se začala populačně i technologicky rychle vyvíjet. Lidé již nežili v relativně malých pospolitostech, kde se vzájemně znali a byli obklopeni rodinnými příslušníky, ale stěhovali se za prací do rozšiřujících se měst. Změna systému z „*victim justice system*“ na „*criminal justice system*“ se tak stala téměř nevyhnutelnou a odsunula oběti trestných činů na vedlejší kolej a jejich vliv v rámci trestního řízení minimalizovala do role pouhého nositele důkazů.⁶

³ Doerner, W.G., & Lab, S.P. (2020). *Victimology* (9th ed.). Routledge. Str. 4. Dostupné z: <https://doi-org.ezproxy.is.cuni.cz/10.4324/9780367816582>

⁴ KINCL, J., SKŘEJPEK, M. a URFUS, V. *Římské právo*. Praha: C.H. Beck, 1995, str. 317

⁵ ČÍRTKOVÁ, L. *Policejní psychologie*. 2. vydání. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2015, str. 212

⁶ Doerner, W.G., & Lab, S.P. (2020). *Victimology* (9th ed.). Routledge. Str. 4. Dostupné z: <https://doi-org.ezproxy.is.cuni.cz/10.4324/9780367816582>

1.2. Vznik viktimologie a její vymezení

O první vlašťovku ve znovuoobnovení zájmu o oběti trestných činů se postarali zakladatelé kriminologie – C. Lombroso, R. Garofalo a E. Ferri. Ačkoli v jejich odborných textech můžeme nalézt poznatky o obětech, skutečný vznik viktimologie jako vědního oboru datujeme až do 40. let 20. století⁷ a spojujeme především se dvěma jmény – B. Mendelsohnem a H. von Hentigem. Druhý jmenovaný obecně rovněž bývá považován za zakladatele viktimologie v užším pojetí (které bude rovněž východiskem pro tuto práci), zatímco izraelský právník Mendelsohn byl čelním představitelem viktimologie v širším pojetí.⁸ Rozdělení viktimologie na oba tyto směry souvisí také s otázkou, zda je tento vědní obor samostatný nebo je možné považovat ho za součást kriminologie.

Jedním z podnětů vedoucích nakonec až ke vzniku viktimologie byly i následky druhé světové války, která za sebou zanechala mnoho obětí, včetně převažujících obětí civilních a také obětí holocaustu. Právě tato skutečnost vedla Mendelsohna k výzkumu převážně obětí válečných konfliktů. Mendelsohn byl velkým zastáncem viktimologie v širším pojetí (která je označovaná rovněž jako obecná viktimologie) a nechtěl, aby se tento nově vznikající vědní obor omezoval pouze na oběti trestných činů, proto také vymezil pět typů obětí: 1) kriminality, 2) sebe (např. sebevraždy), 3) sociálního prostředí (individuální, třídní a skupinový útlak), 4) technologie (např. technologické havárie nebo dopravní nehody) a 5) přírodního prostředí (např. přírodní katastrofy – povodně, zemětřesení, požáry atd.).⁹ Obecná viktimologie tedy není vázána pouze na spáchání trestného činu, a proto ji ani není možné považovat za součást kriminologie, jelikož její předmět dalece přesahuje.

⁷ TITTOVÁ, M. *Oběti kriminality*. In: JELÍNEK, J. *Kriminologie*. Praha: Leges, 2021, str. 170

⁸ ČÍRTKOVÁ, L. *Viktimologie*. In: VÁLKOVÁ, H.; KUČHTA, J. *Základy kriminologie a trestní politiky*. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012, str. 169

⁹ HOLOMEK, J. *Viktimológia*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2013, str. 15

O rozvoj užšího pojetí viktimologie neboli trestní viktimologie (používáno je i označení kriminologická viktimologie) se zasloužil především Hans von Hentig, který se zaměřil na průběh trestného činu a na otázku, jakou roli v jeho genezi hraje oběť. V rámci kriminologie (za jejíž specifickou součást se viktimologie v užším pojetí považuje) se tak postaral o výrazné obohacení oboru a změnu náhledu na kriminologický výzkum, který byl do té doby orientovaný téměř výhradně na pachatele a trestný čin samotný.¹⁰

Nejvýraznější rozkvět zažila viktimologie v 70. letech 20. století, v roce 1971 publikoval pravděpodobně neznámější typologii obětí trestných činů kriminolog egyptského původu E. A. Fattah¹¹, v roce 1973 zorganizoval v Jeruzalémě I. Drapkin první mezinárodní viktimologický kongres¹², který se od té doby koná každé tři roky a jehož pořádání od roku 1979 převzala Světová viktimologická společnost (*World Society of Victimology*) založená téhož roku v německém Münsteru, která od roku 1982 vydává odborný časopis *The Victimologist*.¹³ V roce 1989 následovalo založení časopisu *International Review of Victimology*, který je odborníky považován za pravděpodobně nejvýznamnější periodikum v oblasti viktimologie a v souvislosti s dalším rozvojem oboru, který se postupně rozšířil i mimo země tradičně spojované se založením viktimologie (USA, Německo, Izrael), vznikly i specializovaná pracoviště, v Evropě např. INTERVICT (*The International Victimology Institute Tilburg*).¹⁴

Snahy viktimologů o rozvoj nového vědního oboru vyústily především v přijetí zákonů o ochraně obětí a svědků či zákony o odškodnění obětí trestných činů (v USA

¹⁰ ČÍRTKOVÁ, L. *Viktimologie*. In: VÁLKOVÁ, H.; KUCHTA, J. *Základy kriminologie a trestní politiky*. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012, str. 170

¹¹ HOLOMEK, J. *Viktimológia*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2013, str. 14

¹² ČÍRTKOVÁ, L. *Forenzní psychologie*. 3. vydání. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2013, str. 101

¹³ VELIKOVSKÁ, M. *Psychologie obětí trestných činů: proces viktimizace, status oběti a jeho význam, prevence a vyrovnávání se s viktimizací, reálné případy z policejní praxe*. 1. vydání. Praha: Grada, 2016, str. 11

¹⁴ HOLOMEK, J. *Viktimológia*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2013, str. 16

v letech 1982 a 1984¹⁵, v ČR vstoupil v účinnost první zákon týkající se poskytnutí peněžité pomoci obětem trestných činů na počátku roku 1998¹⁶). Zvýšená pozornost byla věnována také viktimogenním situacím (časové situace, se kterými je spojeno velké riziko ohrožení¹⁷) úzce propojenými s kriminální geografii (rizikové oblasti a místa) a kriminální ekologií, v současné době je zájem zaměřen především na psychologický dopad trestného činu na oběť a způsoby prevence a pomoci.

¹⁵ ČÍRTKOVÁ, L. *Forenzní psychologie*. 3. vydání. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2013, str. 98

¹⁶ VELIKOVSKÁ, M. *Psychologie obětí trestných činů: proces viktimizace, status oběti a jeho význam, prevence a vyrovnávání se s viktimizací, reálné případy z policejní praxe*. 1. vydání. Praha: Grada, 2016, str. 12

¹⁷ ČÍRTKOVÁ, L. *Policejní psychologie*. 2. vydání. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2015, str. 213

2. Oběť trestného činu

Od roku 2013 má oběť trestného činu svoji zákonnou definici, konkrétně v § 2 odst. 2 zákona o obětech trestných činů, který stanoví, že: „*Obětí se rozumí fyzická osoba, které bylo nebo mělo být trestným činem ublíženo na zdraví, způsobena škoda nebo nemajetková újma nebo na jejíž úkor se pachatel trestným činem obohatil nebo měl obohatit.*“¹⁸ Tento hmotně-právní pojem je nutné odlišit od procesně-právního pojmu poškozený, který používá trestní řád a označuje jím v § 43 odst. 1 „*toho, komu bylo trestným činem ublíženo na zdraví, způsobena majetková škoda nebo nemajetková újma, nebo ten, na jehož úkor se pachatel trestným činem obohatil*“.¹⁹ Poškozený je jedním ze subjektů trestního řízení a na rozdíl od oběti jím může být i právnická osoba. K definici oběti v zákoně o obětech trestných činů je ještě nutné doplnit důležitou zásadu, která považuje za oběť každou osobu, jež se cítí být obětí trestného činu, ledaže vyjde najevo opak.²⁰ Přijetí zákonné definice v praxi přispělo například ke zřízení Systému krizové intervence u Policie České republiky. Obětem je tak záhy po zjištění či oznámení trestného činu k dispozici tým krizové intervence složený ze speciálně vyškolených policistů a policejních psychologů, kteří mají za úkol poskytovat obětem informace, podporu a péči.²¹

Podle různé šíře pojmu oběť můžeme rozlišovat 3 pojetí:

- 1) **oběť v nejširším pojetí** – koresponduje s představou, jakou má o obětech viktimologie v širším pojetí, zahrnuje tedy i oběti válek, přírodních katastrof nebo dopravních neštěstí,
- 2) **oběť v širokém pojetí** – za oběť se považuje osoba, organizace, morální nebo právní řád, které jsou ohroženy, poškozeny nebo zničeny trestným činem,

¹⁸ Zákon č. 45/2013 Sb., o obětech trestných činů

¹⁹ Zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád)

²⁰ § 3 odst. 1 zákona o obětech trestných činů

²¹ ZBOŘILOVÁ, K. *Oběti trestných činů*. In: BOUKALOVÁ, H. a GILLERNOVÁ, I. *Kapitoly z forenzní psychologie*. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2020, str. 129

- 3) **oběť v úzkém pojetí** – oběti v tomto pojetí je pouze fyzická osoba, která utrpěla újmu konkrétním trestným činem.²²

Viktimologie rozděluje oběti do tří skupin podle míry zasažení trestným činem na oběti:

- 1) **primární** – osoby přímo zasažené trestným činem, tedy oběti samotné,
- 2) **sekundární** – osoby, které jsou oběti blízké a mají k ní silný emocionální vztah, např. členové rodiny,
- 3) **terciární** – blízké sociální okolí, např. přátelé, sousedé, známí.²³

2.1. Viktimnost

V souvislosti s definicí oběti je nutné zmínit i obecný pojem viktimnost, který vyjadřuje stupeň pravděpodobného rizika, že se jednotlivec nebo určitá sociální skupina stane obětí trestného činu²⁴, jinak řečeno jde o osobní predispozici člověka stát se obětí kriminality.²⁵ Jelikož viktimnost není v populaci rovnoměrně rozložena, odborníci podle různorodých kritérií vybrali několik skupin lidí, které jsou trestnou činností nejvíce ohroženy. Mezi vlastnosti, které ovlivňují míru viktimnosti patří:

- **věk** – mladí lidé se kvůli svému celkově méně opatrnému a nebezpečnému způsobu života stávají častěji obětí především násilné kriminality

²² TITLOVÁ, M. *Oběti kriminality*. In: JELÍNEK, J. *Kriminologie*. Praha: Leges, 2021, str. 172

²³ VELIKOVSKÁ, M. *Psychologie obětí trestných činů: proces viktimizace, status oběti a jeho význam, prevence a vyrovnávání se s viktimizací, reálné případy z policejní praxe*. 1. vydání. Praha: Grada, 2016, str. 15

²⁴ ČÍRTKOVÁ, L. *Viktimologie*. In: VÁLKOVÁ, H.; KUČHTA, J. *Základy kriminologie a trestní politiky*. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012, str. 171

²⁵ TITLOVÁ, M. *Oběti kriminality*. In: JELÍNEK, J. *Kriminologie*. Praha: Leges, 2021, str. 179

- **profese** – určité profese s sebou nesou vyšší riziko, že se jejich příslušníci stanou obětí trestného činu než jiné, vyšší viktimností trpí např. policisté, obsluha čerpacích stanic nebo pracovníci bank
- **sociální charakteristika** – vyšší pravděpodobnost viktimizace mají především členové některé z následujících skupin:
 - příslušníci menšin (cizinci, příslušníci náboženských, rasových nebo etnických menšin, ale také osoby s jinou sexuální orientací)
 - uživatelé návykových látek (alkoholici, narkomani)
 - osoby s vazbami na podsvětí (členové gangů, prostitutky, pasáci)²⁶
- **zdravotní stav, konkrétně somatické a psychické handicapy** – odlišnosti spojené s handicapem přitahují pozornost okolí, čímž se zvyšuje míra viktimnosti, např. mentálně retardované děti nebo jedinci s lehkou mozkovou dysfunkcí.²⁷

Mezi další faktory ovlivňující stupeň pravděpodobného rizika, že se staneme obětí trestného činu je možné zařadit místo bydliště a jeho velikost, u určitých trestných činů může být rozhodujícím faktorem také vzdělanost nebo pohlaví. Obecně platí, že větší města jsou zatížena větší mírou kriminality, což pro jeho obyvatele přináší zvýšené riziko viktimnosti. U osob s vyšším vzděláním pachatelé očekávají lepší finanční zajištění, což by pro ně znamenalo vyšší případný zisk z majetkové trestné činnosti. Proto se obětmi vloupání do obydlí, krádeže věci z auta, krádeže osobní věci nebo podvodu na spotřebiteli stávají častěji lidé s maturitou než lidé bez ní.²⁸ A v řadách obětí znásilnění či partnerského násilí nalezneme daleko větší procento žen než mužů.²⁹

²⁶ MUSIL, J. *Oběť trestného činu*. In: GRIVNA, T., SCHEINOST, M. a ZOUBKOVÁ, I. *Kriminologie*. 5. vydání. Praha: Wolters Kluwer, 2019, str. 123-124

²⁷ ČÍRTKOVÁ, L. *Viktimologie*. In: VÁLKOVÁ, H.; KUČHTA, J. *Základy kriminologie a trestní politiky*. 2. vyd. Praha: C. H. Beck, 2012, str. 172

²⁸ VELIKOVSKÁ, M. *Psychologie obětí trestných činů: proces viktimizace, status oběti a jeho význam, prevence a vyrovnávání se s viktimizací, reálné případy z policejní praxe*. 1. vydání. Praha: Grada, 2016, str. 23-24

²⁹ VARGOVÁ, B., POKORNÁ, D. a TOUFAROVÁ, M. *Partnerské násilí*. Praha: Linde, 2008, str. 10

Obecně můžeme faktory, které zvyšují riziko, že se určitá osoba stane obětí trestného činu (tzv. viktimogenní faktory) rozdělit do tří skupin:

- 1) **sociální faktory** – profese, společenská vrstva, rodinné zázemí, příslušnost k rizikové sociální skupině atd.
- 2) **behaviorální faktory** – rizikové chování projevující se např. provokací, vyhledáváním nebezpečných lokalit, ponižováním nebo vysmíváním se druhým
- 3) **osobnostní faktory** – psychické vlastnosti, konkrétně zejména zvýšená důvěřivost, touha po dobrodružství, hamižnost.³⁰

2.2. Typologie obětí

Viktimologie ve svých počátcích zkoumala především úlohu oběti před činem a v průběhu páchaní trestného činu a zaměřovala se na míru její spoluúčasti. Proto není divu, že jedny z prvních typologií obětí pracovaly s rozdělením obětí na „nevinné“ a více či méně „vinné“, jak je tomu například v typologii obětí jednoho ze zakladatelů oboru B. Mendelhsone³¹ nebo ve zjednodušené typologii B. Hołysta. B. Hołyst rozlišoval dvě hlavní skupiny – 1) oběti, které svoji viktimizaci zavinily a 2) oběti, které svoji viktimizaci nezavinily, a obě tyto skupiny dále dělil na základě stejného kritéria do dvou podskupin – na individuální nebo příslušné k rizikové skupině, negativně hodnocené v případě obětí v první skupině, pozitivně hodnocené v případě obětí z druhé skupiny.³² V tabulce níže jsou uvedeny příklady pro každou z popsaných kategorií.

³⁰ ČÍRTKOVÁ, L. *Mnohočetné oběti*. In: ČÍRTKOVÁ, L.; VITOUŠOVÁ, P. *Pomoc obětem (a svědkům) trestných činů: příručka pro pomáhající profese*. Praha: Grada, 2007, str. 66

³¹ HOLOMEK, J. *Viktimológia*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2013, str. 29-30

³² MUSIL, J. *Oběť trestného činu*. In: GRÍVNA, T., SCHEINOST, M. a ZOUBKOVÁ, I. *Kriminologie*. 5. vydání. Praha: Wolters Kluwer, 2019, str. 130

Tab. 1 *Typologie obětí podle B. Holysta*

Oběť	Vinná	Nevinná
Individuální	Provokatér	Malé dítě
Příslušná ke skupině	Prostitutka, bezdomovec	Policista

Tradiční a statisticky snáze zpracovatelné bývá rozlišování obětí podle zažitého trestného činu, které vychází z dělení deliktů do kategorií používaných v kriminologii. V tomto případě se nejčastěji používá rozdělení do následujících skupin: oběti přímého fyzického násilí, oběti sexuálního násilí, oběti domácího násilí, oběti s majetkovou újmou způsobenou vloupáním do soukromí a oběti podvodů.³³

Z hlediska viktimologických výzkumů je důležitá typologie částečně pracující s latentními oběťmi, osobami, na nichž byl spáchán trestný čin, ale orgány činné v trestním řízení se o nich nedozvěděli a oběti tak oficiální zůstávají skryté. Tato typologie dělí oběti podle dvou klíčů – deklarace (oficiální nahlášení trestného činu Policii ČR) a percepce (pocitování trestného činu jako újmy). V prvním případě jsou přítomny oba prvky, oběť trestný čin nahlásí a zároveň se jí cítí být poškozena. Ve druhém případě chybí deklarace, oběť se tedy rozhodne trestný čin neoznámít, i přestože se jí cítí být poškozena. K tomuto rozhodnutí jí mohou vést různé důvody, např. nedůvěra v orgány činné v trestním řízení, pocit studu a sebeobviňování, případně obavy z pachatele. Třetí případ postrádá percepci, oběť (nejčastěji pod nátlakem okolí) trestný čin nahlásí, ačkoli jej nepocituje jako újmu. Čtvrtý případ se vyznačuje absencí jak deklarace, tak percepce, jedná se tedy o situace, kdy oběť o trestném činu ani neví nebo si jej v důsledku svých nedostatečných kognitivních možností neuvědomuje (např. mentálně retardovaná osoba, dítě), a proto trestný čin nepocituje jako újmu a rovněž ho nenahlašuje.³⁴

³³ ČÍRTKOVÁ, L. *Forenzní psychologie*. 3. vydání. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2013, str. 99

³⁴ VELIKOVSKÁ, M. *Psychologie obětí trestných činů: proces viktimizace, status oběti a jeho význam, prevence a vyrovnávání se s viktimizací, reálné případy z policejní praxe*. 1. vydání. Praha: Grada, 2016, str. 31

Pravděpodobně nejznámější typologii obětí trestných činů vytvořil viktimolog egyptského původu E. A. Fattah, který oběti rozdělil do následujících kategorií:

- 1) **nezúčastňující se oběť** – trestnému činu nepředchází interakce mezi obětí a pachatelem, přímá vztahová vazba nehraje roli v motivaci pachatelova kriminálního jednání
- 2) **zúčastňující se oběť** – před činem probíhá interakce mezi obětí a pachatelem, která následně podstatným způsobem ovlivňuje motivaci pachatele (tato situace bývá poměrně častá u násilné kriminality, kdy se oběť s pachatelem vzájemně znají)
- 3) **provokující oběť** – oběť, která špatně odhadla pachatele, podcenila nebezpečnost situace a záměrně či bezděčně se vystavila silně viktimogenní situaci a svojí interakcí s pachatelem přispěla k viktimizaci, u tohoto typu oběti nezdědka nalézáme výrazné osobnostní a behaviorální viktimogenní faktory
- 4) **latentní oběť** – skrytá oběť, která není známá orgánům činným v trestním řízení, ale velmi často ani svému okolí, typicky se jedná o oběti domácího násilí, vysokou latencí se vyznačují i sexuální trestné činy, především znásilnění
- 5) **nepravá oběť** – osoba se stala obětí náhodou, protože se ocitla v nesprávný čas na nesprávném místě, útok původně směřoval jiným směrem.³⁵

Význam pojmu nepravá oběť, který ve své typologii používá E. A. Fattah je nutné odlišit od významu obecného pojmu nepravá či falešná oběť. Falešné oběti svoji viktimizaci pouze předstírají a závadnost svého jednání si uvědomují. Motivací pro ně může být snaha o zisk finančních či jiných výhod, potřeba zamaskování jiného trestného činu nebo pomsta. Naproti tomu nepravé oběti jsou o své viktimizaci

³⁵ ČÍRTKOVÁ, L. *Forenzní psychologie*. 3. vydání. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2013, str. 100-101

skutečně přesvědčené (nic tedy nepředstírají), ačkoli negativní události, kterým byly vystaveny nejsou trestným činem.³⁶

2.3. Specifické oběti

Určité skupiny obětí spojují společné biologické, sociální, profesní či jiné znaky, které následně vytváří skupiny specifických obětí.³⁷ Některé z těchto skupin jsou zároveň podle § 2 odst. 4 zákona o obětech trestných činů definované jako zvlášť zranitelné oběti a trestní právo jim z důvodu jejich zvýšené vulnerability přiznává vyšší ochranu. Specifickými skupinami obětí, kterým se budeme v následujících odstavcích věnovat, jsou děti, senioři a oběti domácího násilí.

2.3.1. Děti

Dítě, kterým se rozumí osoba mladší osmnácti let, pokud trestní zákon nestanoví jinak³⁸, má i v rámci jinak privilegované skupiny zvlášť zranitelných obětí speciální postavení a obecně je mu i nad rámec tohoto zákona poskytnuta pravděpodobně největší ochrana. V zájmu navození příznivé a bezpečné atmosféry při kontaktu s orány činnými v trestním řízení je v posledních letech kladen velký důraz na technické zázemí prostorů určených pro výslech dětí. Speciální výslechové místnosti tak mají interiér přizpůsobený potřebám dětí, což se může v konkrétních případech projevit barevnou výmalbou stěn, výzdobou místnosti, umístěním hraček, obrázků, květin nebo knih. Úprava výslechových místností by však nikdy neměla vést k nadměrnému rozptýlení pozornosti dětí.³⁹ Specifickou pomůckou, která prokazuje

³⁶ ZBOŘILOVÁ, K. *Oběti trestných činů*. In: BOUKALOVÁ, H. a GILLERNOVÁ, I. *Kapitoly z forenzní psychologie*. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2020, str. 145-146

³⁷ MUSIL, J. *Oběť trestného činu*. In: GRIVNA, T., SCHEINOST, M. a ZOUBKOVÁ, I. *Kriminologie*. 5. vydání. Praha: Wolters Kluwer, 2019, str. 130

³⁸ § 126 trestního zákoníku

³⁹ Standard vybavení speciální výslechové místnosti pro dětského účastníka trestního řízení. In: *Ministerstvo vnitra České republiky* [online]. 2011 [cit. 2023-08-29]. Dostupné z:

svoji užitečnost zejména v situacích, kdy se dítě zdráhá vypovídat, případně je pro něj slovní výpověď z různých důvodů náročná, představují panenky Jája a Pája. Panenky oblečené v jednoduchých šatech jsou anatomicky rozlišené na muže a ženu a mohou dítěti pomoci při vyjádření toho, co se stalo. Tento český vynález tak nachází uplatnění nejen v situacích sexuálního násilí páchaného na dětech.⁴⁰ V případech sexuálního zneužívání dítěte psychologové dále doporučují začít samotný výslech po navození přátelské atmosféry dotazem na první případy obtěžování, jelikož je dítě obvykle pociťuje jako méně traumatické, protože později své jednání pachatel stupňuje.⁴¹

V případě výslechu osoby mladší osmnácti let, která vystupuje v trestním řízení jako svědek (nikoliv poškozený) trestní řád vyžaduje, aby se k výslechu přibral orgán sociálně-právní ochrany dětí nebo jiná osoba mající zkušenosti s výchovou mládeže, která by se zřetelem na předmět výslechu a stupeň duševního vývoje vyslychané osoby přispěla k správnému vedení výslechu.⁴² Toto pravidlo neplatí bezvýhradně pro veškeré výslechy dětí, ale aplikuje se pouze na situace, kdy jsou děti vyslychány o okolnostech, jejichž oživování v paměti by vzhledem k věku mohlo nepříznivě ovlivňovat jejich duševní a mravní vývoj. Rovněž je na osoby vyslychající kladen požadavek, aby byl výslech prováděn zvlášť šetrně a po obsahové stránce tak, aby ho už v dalším řízení nebylo třeba opakovat.⁴³

Ještě výraznější ochrana je pochopitelně poskytnuta dětem, které jsou v pozici obětí trestného činu a v trestním řízení vystupují jako poškození. K výslechu takové osoby již nestačí pouze přibrat orgán sociálně-právní ochrany dětí nebo jinou osobu

<https://www.mvcr.cz/clanek/standard-vybaveni-specialni-vyslechove-mistnosti-pro-detskeho-ucastnika-trestniho-rizeni.aspx>

⁴⁰ BOUKALOVÁ, H. KOSTELNÍKOVÁ, Z. GILLERNOVÁ, I. *Problematika výslechu dětských svědků*. In: BOUKALOVÁ, H. a GILLERNOVÁ, I. *Kapitoly z forenzní psychologie*. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2020, str. 196-197

⁴¹ ČÍRTKOVÁ, L. *Forenzní psychologie*. 3. vydání. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2013, str. 347

⁴² § 102 trestního řádu

⁴³ Ochrana dětí. *Veřejná žaloba* [online]. [cit. 2023-08-28]. Dostupné z: <https://verejnazaloba.cz/vice-osz/vse-podstatne-o-trestnim-rizeni/ochrana-poskozenych-a-ohrozenych-osob/ochrana-deti/>

mající zkušenost s výchovou mládeže, požadavek vyšší odbornosti a obeznámenosti s odlišným jednáním, které je v interakci s dítětem zapotřebí, je kladen již na samotnou osobu vyslychající. Pouze v případě, kdy se jedná o neodkladný úkon nebo takto vyškolenou osobu nelze zajistit, je možné toto pravidlo porušit.⁴⁴ Speciální ochrana je dětským obětem zajištěna i v § 8a trestního řádu, který zakazuje zveřejnění informace, která by umožnila zjištění totožnosti poškozeného.

Specifické zejména psychologické dopady trestné činnosti na dětské oběti budou dále rozpracovány v následujících kapitolách.

2.3.2. Senioři

Zatímco děti považuje společnost za zranitelnější skupinu populace, která potřebuje zvýšenou ochranu už mnoho desetiletí, problematika osob vyššího věku ve vztahu k jejich výraznější vulnerabilitě je relativně novým tématem, které rezonuje laickou i odbornou veřejností. Zvýšený zájem o tuto specifickou skupinu obyvatel je možné připsat především dvěma hlavním faktorům, které jsou vzájemně provázané. Prvním důvodem zvýšeného zájmu je podstatná demografická změna, kterou v posledních dekádách procházejí téměř všechny rozvinuté země, jejichž populace postupně stárne a lidé starší 65 let získávají procentuálně výraznější zastoupení ve společnosti. Například při sčítání lidu v roce 2021 v České republice bylo zjištěno, že lidí, kterým je 65 let a více, je v ČR přes 2,1 milionu (pro srovnání v roce 2011 jich bylo přes 1,6 milionu) a v celkové populaci zaujímají 20,4 %, ⁴⁵ což odpovídá průměru v Evropské unii, který v roce 2020 činil 20,6 %.⁴⁶ Druhý faktor navazující na

⁴⁴ § 20 odst. 2 věta druhá zákona o obětech trestných činů

⁴⁵ Věková struktura. *Sčítání 2021* [online]. [cit. 2023-08-28]. Dostupné z: <https://www.scitani.cz/vekova-struktura>

⁴⁶ More than a fifth of the EU population is aged 65 or over. In: *Eurostat* [online]. [cit. 2023-08-28]. Dostupné z: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/-/ddn-20210316-1>

demografickou změnu představuje proměna voličského elektorátu.⁴⁷ Zatímco minimální věková hranice pro získání aktivního volebního práva existuje, žádné zastropování ani stanovení maximálního věku pro možnost volit není. Ruku v ruce tak na základě přímé úměry společně s množstvím staršího obyvatelstva stoupá i množství starších voličů, což se následně může promítnout do výběru témat, která se následně diskutují v politické sféře a stávají se hybnou silou politických a socio-ekonomických změn.

Zákon o obětech trestných činů neobsahuje přesnou definici seniorů, pracuje pouze s pojmem osoba, která je vysokého věku, aniž by konkretizoval její věk.⁴⁸ Jisté vodítko může poskytovat ustálený výklad § 42 písm. h) trestního zákona, který pojem osoba vysokého věku vykládá jako příjemce starobního důchodu, popřípadě osobu ve věku 60 let, i když není příjemcem starobního důchodu.⁴⁹ Přesto je však vzhledem ke znění zákona ponechána orgánům činným v trestním řízení relativní volnost při posuzování, zda v konkrétním případě osobě status zvlášť zranitelné oběti udělí (samozřejmě za respektování zásady, že je v případě pochybnosti nutné hledět na oběť jako na zvlášť zranitelnou). Ačkoli by se vágní formulace v české právní úpravě mohla zdát na škodu praktické aplikaci, opak je pravdou. Například ve srovnání se zněním, které zvolil slovenský zákonodárce, a které obsahuje pevně stanovenou věkovou hranici a do kategorie zvlášť zranitelných obětí zařazuje osoby starší 75 let⁵⁰, poskytuje česká úprava výrazně větší flexibilitu, která je pro z psychologického hlediska náročné zhodnocení stavu žádoucí. Slovenská úprava tak i v důsledku chybějící zásady o pochybnostech negarantuje osobám mladším 75 let postavení zvlášť zranitelné oběti,

⁴⁷ Doerner, W.G., & Lab, S.P. (2020). *Victimology* (9th ed.). Routledge. Str. 240-242. Dostupné z: <https://doi-org.ezproxy.is.cuni.cz/10.4324/9780367816582>

⁴⁸ § 2 odst. 4 písm. b) zákona o obětech trestných činů

⁴⁹ GRIVNA, T. § 2 [Vymezení pojmů]. In: GRIVNA, T., ŠÁMAL, P., VÁLKOVÁ, H. a kol. *Oběti trestných činů*. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2020, str. 29

⁵⁰ § 2 odst. 1 písm. c) 2. zákona o č. 274/2017 Z. z., o obetiach trestných činov

ledaže by jej dosáhly na základě jiných kritérií zakotvených v zákoně o obetiach trestných činov.⁵¹

Senioři mohou kvůli svému zdravotnímu stavu, osamělosti a velké důvěřivosti trpět mnoha formami násilí, zneužívání a týrání (fyzické, psychické, ekonomické), případně zanedbáváním péče ze strany jejich pečovatелů nebo rodinných příslušníků. Fyzické násilí spočívá nejen v působení zranění (následkem mohou být např. zlomeniny, podlitiny nebo oděrky), ale i ve fyzickém omezování, za jeho součást je považováno i sexuální násilí, které ovšem u seniorů nebývá tak časté. Psychické týrání je pravděpodobně nejhůře odhalitelné a může nabývat podob urážek, ponižování nebo nerespektování potřeb a přání seniora. Majetkovým zneužíváním se rozumí například situace, kdy osoby blízké nebo osoby pečující o seniora zabavují jeho penzi či jiné finanční prostředky, nedovolují mu s nimi samostatně a svobodně nakládat a sami je následně používají k jiným účelům, než je péče o starého člověka. Senior pak často není dostatečně ošacen nebo trpí špatnou výživou.⁵² Jako opakované nebo jednorázové špatné chování vůči starému člověku ze strany toho, komu starý člověk důvěřuje nebo je na něm závislý, je definován syndrom týraného, zneužívaného a zanedbávaného seniora (anglicky *Elder Abuse and Neglect – EAN*)⁵³, který zahrnuje rozmanitou škálu příkoří, kterým jsou někteří senioři vystaveni. Ne všechny činy spadající pod EAN však svojí závažností naplní skutkovou podstatu některého trestného činu. Mezi nejtypičtější trestné činy, jejichž oběťmi se osoby vyššího věku

⁵¹ KANDOVÁ, K. a ČEP, D. Recentní otázky postavení obětí trestných činů v českém trestním řízení. In: *Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie Bratislavské právnické fórum 2018* [online]. Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta, 2018, str. 40-41 [cit. 2023-08-28]. Dostupné z: https://www.flaw.uniba.sk/fileadmin/praf/Veda/Konferencie_a_podujatia/bpf_2018_new/Zbornik_BP_F2018_sekcia_1.pdf

⁵² VENGLÁŘOVÁ, M. *Senioři*. In: ČÍRTKOVÁ, L.; VITOUŠOVÁ, P. *Pomoc obětem (a svědkům) trestných činů: příručka pro pomáhající profese*. Praha: Grada, 2007, str. 62

⁵³ TITTOVÁ, M. *Domácí násilí jako druh kriminality*. In: JELÍNEK, J. *Kriminologie*. Praha: Leges, 2021, str. 322

stávají, patří týrání svěřené osoby (§198 trestního zákoníku) a týrání osoby žijící ve společném obydlí (§199 trestního zákoníku).⁵⁴

2.3.3. Oběti domácího násilí

Domácí násilí v současné době nemá v České republice právní definici a ani psychologové se na jednotné definici neshodnou. Obecně však lze domácí násilí popsat jako všechny druhy fyzického, psychického, sexuálního a ekonomického násilí, pro které je charakteristické jejich opakování, dlouhodobost (nejméně 4 týdny, obvykle měsíce a roky)⁵⁵ a zvyšování intenzity, přičemž oběti i pachatelem se může stát kterýkoli člen rodiny. Dalším podstatným znakem domácího násilí je, že se objevuje ve vztazích blízkého charakteru a intimní povahy, oběť a agresor se znají, zpravidla sdílí společnou domácnost a jsou navzájem úzce propojení (jedná se o partnery, manžele, rodiče a děti atp.). Zcela zásadním atributem domácího násilí, který objasňuje pro laiky mnohdy obtížně pochopitelné chování oběti, je asymetrický model vztahů, kdy agresor vůči oběti uplatňuje naprostou převahu a vynucuje si nadřazené postavení.⁵⁶ To je samozřejmě možné jen díky tomu, že má oběť vůči agresorovi emocionální vztah a do jisté míry (minimálně citově) je na něm závislá. V důsledku toho také oběť s agresorem ve vztahu, případně společné domácnosti zůstává navzdory prvním známkám násilí, a činy a chování partnera omlouvá. Tím se roztáčí nebezpečná spirála domácího násilí, v němž se střídají fáze klidu s útoky (po kterých eventuálně nastává období usmíření)⁵⁷, a která má za následek nízké sebevědomí, podlomenou vůli a sociální izolaci obětí, které v touze po zachování iluze bezpečného

⁵⁴ MUSIL, J. *Oběť trestného činu*. In: GRIVNA, T., SCHEINOST, M. a ZOUBKOVÁ, I. *Kriminologie*. 5. vydání. Praha: Wolters Kluwer, 2019, str. 131-132

⁵⁵ ZBOŘILOVÁ, K. *Oběti trestných činů*. In: BOUKALOVÁ, H. a GILLERNOVÁ, H. *Kapitoly z forenzní psychologie*. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2020, str. 147

⁵⁶ TITTOVÁ, M. *Domácí násilí jako druh kriminality*. In: JELÍNEK, J. *Kriminologie*. Praha: Leges, 2021, str. 312

⁵⁷ ČÍRTKOVÁ, L. *Forenzní psychologie*. 3. vydání. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2013, str. 252

domova přetváří realitu do klamných představ, v nichž jsou viníky stavu ony samotné.⁵⁸ Některé ze specifických, zejména psychologických dopadů trestné činnosti (nejen) na oběti domácího násilí, např. posttraumatická stresová porucha, syndrom týrané osoby nebo stockholmský syndrom, budou dále rozpracovány v následujících kapitolách. Domácí násilí se dělí na partnerské a mezigenerační (mezi rodiči/prarodiči a dětmi).⁵⁹

Ačkoli domácí násilí vykazuje velkou míru latence, z výzkumů je zřejmé, že se jedná o velmi frekventovaný jev. V odborné literatuře se dokonce uvádí, že domácí násilí je vůbec nejrozšířenější formou agrese mezi lidmi.⁶⁰ Z výzkumu iniciativy Pod svícnem prováděné agenturou IPSOS v roce 2022 vyplynulo, že více než 20 % Čechů zažilo domácí násilí, ať už ve formě fyzického, psychického, sexuálního nebo ekonomického. Z toho dvě třetiny připadají na partnerské násilí, které tedy zaujímá okolo 14 %.⁶¹ Srovnání s výzkumy provedené agenturou STEM pro Bílý kruh bezpečí a Philip Morris ČR, a.s. v letech 2001 a 2006, kde respondenti uvedli, že mají zkušenost s partnerským násilím v 16 %, respektive ve 14 %, ⁶² ukazuje, že toto procento se za posledních dvacet let téměř nezměnilo.

Absenci zákonné definice domácího násilí se snaží napravit vládní návrh zákona z 19. května 2023, kterým se mění zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů, a další zákony v souvislosti s potíráním domácího násilí. Tento návrh počítá mimo jiné se změnou § 3021 občanského zákoníku, ve kterém by nově bylo definováno nejen domácí násilí, ale i oběti domácího násilí. Nezbytnost přijetí právní úpravy vysvětlují navrhovatelé v důvodové zprávě tak, že současný systém

⁵⁸ ZBOŘILOVÁ, K. *Oběti trestných činů*. In: BOUKALOVÁ, H. a GILLERNOVÁ, H. *Kapitoly z forenzní psychologie*. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2020, str. 148

⁵⁹ VARGOVÁ, B., POKORNÁ, D. a TOUFAROVÁ, M. *Partnerské násilí*. Praha: Linde, 2008, str. 9

⁶⁰ MUSIL, J. *Oběť trestného činu*. In: GRÍVNA, T., SCHEINOST, M. a ZOUBKOVÁ, I. *Kriminologie*. 5. vydání. Praha: Wolters Kluwer, 2019, str. 132

⁶¹ Výzkum: Každý pátý člověk se stal obětí domácího násilí. In: *Pod Svícnem* [online]. [cit. 2023-08-29]. Dostupné z: https://drive.google.com/file/d/1c6RUI1TgyVJajRy4aWyL_2m7oWq5HyD1/view

⁶² Reprezentativní výzkum 2006 - STEM. In: *Domacinasili.cz* [online]. [cit. 2023-08-29]. Dostupné z: <https://www.domacinasili.cz/reprezentativni-vyzkum-2006-stem/>

pomoci obětem domácího násilí, na němž se podílí Policie ČR, orgány justice a intervenční centra, funguje pouze roztržitě a posuzování toho, co je domácím násilím je v důsledku odlišných a často se rozcházejících představ značně nekonzistentní, což vyvolává negativní vliv na důvěru obětí v tyto instituce, což následně přispívá k vysoké latenci domácího násilí, které nemůže být efektivně řešeno.⁶³

2.4. Mýty o obětech

Mezi laickou, ale doposud poměrně často také odbornou veřejností stále panuje celá řada představ o tom, jak by měla vypadat ideální oběť, jak by se měla chovat a kdo se vůbec obětí může stát. Představy, které si společnost vytváří na základě vlastních očekávání, zažitých stereotypů a předsudků však bývají v lepším případě zjednodušující, v horším případě zcela od reality odtržené. Tyto mýty pak mohou přispívat ke zvýšené latenci především určitých trestných činů, jelikož se je oběť z obav před předsudky a odsouzením veřejnosti bojí nahlásit a následně po rozhodnutí oznámit trestný čin mají potenciál oběti dále ubližovat prostřednictvím sekundární viktimizace a často zapříčinit ještě závažnější psychickou újmu, ať již způsobenou přístupem orgánů činných v trestním řízení, médií nebo sociálního okolí.⁶⁴

Veřejnost si při hodnocení obětí a reakcí, které k nim projevuje vytváří jakousi škálu či žebříček, který se odborně nazývá hierarchie viktimizace. Na vrcholu této hierarchie stojí oběti, které téměř beze zbytku naplňují představy o tom, jaké by oběti měli být, a kterým se z toho důvodu dostává sympatií od okolí, větší pozornosti od médií a kladnějšího přístupu při vyhledávání pomoci. Pro takové oběti zavedl norský

⁶³ <https://odok.cz/portal/veklep/material/ALBSCRYHKY8W/>

⁶⁴ VELIKOVSKÁ, M. *Psychologie obětí trestných činů: proces viktimizace, status oběti a jeho význam, prevence a vyrovnávání se s viktimizací, reálné případy z policejní praxe*. 1. vydání. Praha: Grada, 2016, str. 33

kriminolog Nils Christie pojem mýtus ideální oběti⁶⁵ a popsal následujících šest atributů, na kterých se zakládá zidealizovaná představa oběti:

- 1) oběť je slabší než pachatel – v ideální představě proto figurují spíše ženy, děti, senioři, hendikepované nebo nemocné osoby
- 2) oběť se nevystavovala riskantním situacím a v době útoku pachatele byla zaměstnána běžnou činností
- 3) na genezi trestného činu nenese žádnou vinu
- 4) mezi obětí a pachatelem neexistuje objektivní vztah, pachatelem je konkrétní osoba, nikoli instituce a k viktimizaci došlo pouze jednou (nikoli opakovaně)
- 5) pachatel představuje vzor špatnosti a zla
- 6) oběť naopak u veřejnosti díky správné kombinaci síly, slabosti a atraktivity vyvolává sympatie, kvůli čemuž je snazší přiřknout ji status oběti⁶⁶

Čím více znaků ideální oběti naplňuje oběť reálná, tím výše se pohybuje v hierarchii viktimizace. Na opačném konci tohoto žebříčku stojí ambivalentní oběti, pro které je i přes jejich zjevnou viktimizaci mnohem obtížnější dosáhnout na status oběti, jelikož se k nim v tomto ohledu společnost staví nejednoznačně. Jedná se například o prostitutky, bezdomovce nebo drogově závislé. Výzkumy v oblasti viktimologie ovšem ukazují, že naplnění veškerých atributů ideální oběti je spíše výjimkou, nikoli pravidlem. V realitě se mnohem běžněji setkáme se situací, kdy oběti a pachatelé pocházejí z blízkých sociálních vrstev a udržují spolu krátkodobé či dlouhodobé vztahy. Nadto mimo sexuální trestné činy se oběťmi násilné trestné činnosti častěji stávají muži než ženy. Realita tedy ukazuje obraz diametrálně odlišný od falešných představ, které si o obětech společnost vytváří.⁶⁷

⁶⁵ ČÍRTKOVÁ, L. *Viktimologie pro forenzní praxi*. Praha: Portál, 2014, str. 27

⁶⁶ VELIKOVSKÁ, M. *Psychologie obětí trestných činů: proces viktimizace, status oběti a jeho význam, prevence a vyrovnávání se s viktimizací, reálné případy z policejní praxe*. 1. vydání. Praha: Grada, 2016, str. 34

⁶⁷ ČÍRTKOVÁ, L. *Viktimologie*. In: VÁLKOVÁ, H.; KUČHTA, J. *Základy kriminologie a trestní politiky*. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012, str. 188

Následně nicméně vyvstává otázka, jak mýtus ideální oběti vůbec vznikl, a zejména jak je možné, že mu po konfrontaci s realitou společnost i nadále věří. Vysvětlení nabízí teorie spravedlivého světa M. Lerner, která říká, že lidé mají potřebu věřit, že svět, v němž žijí, je veskrze dobré a spravedlivé místo, kde mají určité činy své snadno předvídatelné následky, což jim následně poskytuje pocit jistoty, stability a bezpečí. Tato víra je samozřejmě zcela neopodstatněná, ale slouží jako motivace ke zvládnání zátěžových situací, a především jako obranný mechanismus vůči čemukoli neznámému nebo negativnímu. Proto se lidé při jakémkoli náznaku narušení této iluze mohou v zájmu jejího zachování uchýlovat i k iracionálním strategiím, kterými poškozují oběti. Jedná se o strategie zahrnující například reinterpetaci výsledku (oběť bude místo pocífování újmy z trestného činu naopak profitovat – finančně nebo prostřednictvím mediálního vlivu), reinterpetaci příčin (oběť šla události svým chováním naproti a přispěla k negativním následkům) nebo reinterpetaci samotné oběti (obětí se může stát jen někdo vybočující z průměrné společnosti, např. členové minorit, cizinci, handicapovaní).⁶⁸

K udržování mýtu o ideální oběti přispívají nezanedbatelnou měrou rovněž média tím, jakým způsobem o obětech trestné činnosti předávají informace veřejnosti, respektive na jaké typy obětí se při tom zaměřují. V centru zájmu stojí především dva typy obětí – 1) oběti tzv. signálních zločinů a 2) ideální oběti. Signální zločiny označují situaci, kdy je trestným činem (alespoň přeneseně) zasažena celá společnost, okolnosti a následky činu v ní rezonují a jejich oběti se stávají symbolem celospolečenského problému. Signální zločiny se obvykle objevují v souvislosti s diskuzí o snížení věkové hranice trestní odpovědnosti, útocích a bezpečí ve školách, xenofobním či domácím násilím. Druhou kategorií, která se těší pozornosti médií, jsou případy obětí, jež se výrazně blíží představě ideální oběti, jelikož ve čtenářích a divácích pro svoji mnohdy

⁶⁸ VELIKOVSKÁ, M. *Psychologie obětí trestných činů: proces viktimizace, status oběti a jeho význam, prevence a vyrovnávání se s viktimizací, reálné případy z policejní praxe*. 1. vydání. Praha: Grada, 2016, str. 35

ještě zveličenou dramatickostí vyvolávají silné emoce (např. případy pohřešovaných dětí).⁶⁹

2.4.1. Příklady konkrétních mýtů o obětech

Vedle mýtu ideální oběti existuje i celá řada přidružených mýtů o obětech trestných činů, které vyrůstají z nesprávných představ o chování a prožívání obětí. Mezi ty, které kolují ve společnosti nejčastěji patří mýtus o pomstychtivosti obětí. Ačkoli se veřejnost domnívá, že oběti po prožitém traumatu ovládá touha pomstít se pachatele, dominantní reakcí především na násilné trestné činy bývá strach z pachatele a narušená potřeba bezpečí. S tím souvisí mýtus o neexistenci spravedlivého trestu pro pachatele, kdy se předpokládá, že žádný trest nevnímá oběť dostatečně, ačkoli ve skutečnosti oběť mnohem více než o potrestání pachatele usiluje o narovnání újmy a co možná nejbližší obnovu původního stavu. Vnímání důležitosti trestu hraje větší roli u nezvratnosti a nenapravitelnosti způsobené újmy, např. v případě pozůstalých. Obecně je však pro oběť primární, jakým způsobem se pachatel projevuje v průběhu trestního řízení, zda přijímá odpovědnost a vinu za spáchaný čin a projevuje hlubokou a upřímnou lítost. Další z mýtů se dotýká predestinované oběti, tedy iluze, kdy věříme, že určití jedinci jsou kvůli svým charakterovým rysům, kterými přitahují pachatele náchylnější k tomu stát se obětí trestného činu, v podstatě jsou k roli oběti předurčení. Viktimologické zkoumání však k žádnému podobnému závěru nedospělo, naopak zdůrazňuje, že obětí se může stát kdokoli, a i oběti patřící například do profesní skupiny vykazující vyšší viktimnost zaujímají jen nepatrný zlomek celkového počtu obětí.⁷⁰

V případě některých trestných činů podléhá veřejnost mýtům o jejich obětech ve větší míře, než je obvyklé, jedná se zejména o stereotypy o obětech znásilnění

⁶⁹ ČÍRTKOVÁ, L. *Viktimologie pro forenzní praxi*. Praha: Portál, 2014, str. 29

⁷⁰ ČÍRTKOVÁ, L. *Psychologie oběti*. In: ČÍRTKOVÁ, L.; VITOUŠOVÁ, P. *Pomoc obětem (a svědkům) trestných činů: příručka pro pomáhající profese*. Praha: Grada, 2007, str. 41-42

a domácího násilí. Poměrně rozšířený je mýtus o tzv. skutečném znásilnění, který považuje za znásilnění pouze situace, kdy je oběť zákeřně přepadena cizím mužem.⁷¹ Většina znásilnění se nicméně odehrává v sociální blízkosti, tedy mezi manžely, partnery, příbuznými, přáteli nebo kolegy. Dále se objevuje mýtus o slušných a neslušných ženách (vychází z mylné představy, že ženy vedoucí slušný život obvykle nebývají ohroženy znásilněním), mýtus o atraktivních obětech (přesvědčení, že znásilnění se týká pouze mladých, atraktivních, případně i vyzývavě oblečených žen, ačkoli ve skutečnosti tento faktor pro pachatele vůbec nemusí být rozhodující), případně mýtus o možnosti obětí ubránit se znásilnění. Poslední jmenovaný stojí na domněnce, že sexuální styk je možný pouze v případě svolení obou aktérů, protože pokud by jeden z nich s aktem nesouhlasil, má možnost se ubránit. V důsledku tohoto zkresleného vnímání se poté dostává velkému nepochopení případům, kdy oběti nevyvíjejí téměř žádný odpor a „rezignují“ na obranu nebo snahu utéct. Se základními znalostmi z psychologie je ovšem možné tuto reakci vysvětlit. Oběť se v okamžiku útoku pachatele ocitá pod enormním stresem a nenadálou situací může být zaskočena natolik, že se jí zborší naučené scénáře jednání. Výsledkem poté může být namísto energické obrany zamrznutí. Tuto reakci psychologie nazývá fenomén strnutí nebo ztuhnutí⁷², používá se rovněž označení fenomén chycené laně (označení čerpá z podobnosti se situací, kdy se zvíře, doposud pohybující se v bezpečné tmě, ocitne v kuželu prudkého světla a na prvních pár sekund naprosto znehybní, než se rozhodne k úprku).⁷³

Domácí násilí je rovněž obklopeno mnoha předsudky, mezi hlavní mýty řadíme přesvědčení, že domácí násilí je soukromou záležitostí každého partnerského soužití a do toho, co se děje za zavřenými dveřmi domácností bychom se neměli plést, protože je na partnerech, aby si své neshody vyřešili sami. Nejenže domácí násilí nezahrnuje

⁷¹ Tamtéž, str. 42

⁷² VELIKOVSKÁ, M. *Psychologie obětí trestných činů: proces viktimizace, status oběti a jeho význam, prevence a vyrovnávání se s viktimizací, reálné případy z policejní praxe*. 1. vydání. Praha: Grada, 2016, str. 36 a 37

⁷³ ČÍRTKOVÁ, L. *Viktimologie pro forenzní praxi*. Praha: Portál, 2014, str. 37

pouhé neshody nebo hádky, ale jedná se o situace, kdy jeden z partnerů uplatňuje vůči druhému svoji mocenskou převahu (fyzickou, psychickou, finanční), ale především se nezákonnost a neakceptovatelnost násilí nezakládá na jeho veřejnosti. I utajované násilí je postaveno mimo zákon a ve společnosti by mělo být nepřijatelné. Mýtus o sociálně slabých rodinách předpokládá, že k domácímu násilí dochází pouze v rodinách, které se pohybují na okraji společnosti a střední a vyšší vrstvy tento problém netrápí. Ve skutečnosti nemá materiální zajištění nebo úroveň vzdělání na četnost výskytu domácího násilí žádný vliv, ve vyšších vrstvách společnosti ovšem může být spojeno s větší mírou stigmatizace a snahou o utajení problému, což obětem znesnadňuje jeho uveřejnění. Rozšířená je také představa, že oběť pachatele k násilnému chování vyprovokovala, čímž se násilník snaží přenést vinu za své jednání na oběť. Obdobnou funkci sehrává útočnickova výmluva na požití alkoholu, který by měl jeho násilné chování omlouvat či přisuzovat vlivu návykové látky. Domácí násilí však není pevně spojeno s alkoholismem a v případech, kde se vyskytuje, požití alkoholu sice přispívá k uvolnění zábran, ale skutečnou příčinu domácího násilí je zapotřebí hledat jinde.⁷⁴ Rozšířené jsou rovněž mýty o typickém pachateli a typické oběti. Ty reprezentuje představa, že pachatel je agresivní, impulsivní, nevzdělaná až primitivní osoba, která nedokáže ovládat své chování, je duševně chorá a výrazně se již na první pohled liší od slušného člověka. Domácího násilí se však mohou dopouštět i jedinci, kteří mimo své domovy vedou úspěšné a konformní životy a jejichž kolegové, přátelé a známí je považují za bezproblémové. Domácí násilníci totiž obvykle vedou dva životy odlišné jako den a noc a vůči partnerovi se projevují úplně jinak než v kontaktu s ostatními. Naproti tomu typickou oběť domácího násilí si veřejnost představuje jako submisivní, křehkou, závislou a pasivní ženu, která si nechá vše líbit. V realitě se obětí domácího násilí může stát každý, muž i žena, bez ohledu na jejich vlastnosti.⁷⁵

⁷⁴ VARGOVÁ, B., POKORNÁ, D. a TOUFAROVÁ, M. *Partnerské násilí*. Praha: Linde, 2008, str. 19

⁷⁵ ČÍRTKOVÁ, L. *Psychologie oběti*. In: ČÍRTKOVÁ, L.; VITOUŠOVÁ, P. *Pomoc obětem (a svědkům) trestných činů: příručka pro pomáhající profese*. Praha: Grada, 2007, str. 44

Svět není černobílé místo, to samé platí pro trestnou činnost, její pachatele i oběti. Jakkoli snadné a od přemýšlení osvobozující by se nám toto nazírání mohlo zdát, s realitou má pramálo společného a v konečném důsledku ubližuje nejen našemu okolí (například prostřednictvím sekundární viktimizace), ale i nám samotným v případě, že se ocitneme v roli oběti a v důsledku bariér, které nám postavily naše falešné iluze nebudeme schopni traumatický zážitek adekvátně zpracovat.

3. Viktimizace

Viktimizací nazýváme proces, během kterého se z člověka stává oběť trestného činu. Jedná se o dynamický jev, který začíná útokem pachatele na oběť (proces viktimizace tím ovšem obvykle nekončí), a v jehož průběhu dochází k poškozování a způsobování újmy a z potenciální oběti se stává oběť skutečná.⁷⁶ Z hlediska psychologického zkoumání dynamiky viktimizace rozlišujeme 5 fází – percepce, deklarace, příprava na roli poškozeného, svědectví a realizace role poškozeného či svědka.

Fáze percepce – ačkoli z objektivního hlediska došlo ke spáchání trestného činu, oběť si tuto skutečnost z různých důvodů nedokáže nebo odmítá připustit a samu sebe jako oběť trestného činu nevnímá. Děje se tak například v případech malých dětí, jejichž mentální schopnosti jim neumožňují dané jednání vyhodnotit jako kriminální nebo v případech obětí domácího násilí, které způsobovanou újmu vnímají jako běžnou součást svého života. Překonání první fáze tedy vyžaduje uvědomění si a přijetí role oběti.⁷⁷

Fáze deklarace – naplnění či nenaplnění této fáze určuje, zda zůstane trestná činnost a s tím spojená viktimizace latentní či nikoli. Oběť v této fázi bojuje s dilematem, zda událost oznámit (ať již svému okolí nebo přímo orgánům činným v trestním řízení) či ji nadále utajovat. Majetkové trestné činy (zejména krádež motorového vozidla), podvody a vloupání do obydlí obvykle vykazují nízkou míru latence a nahlášeno je zhruba 90 % skutků. Jako vysvětlení se často udává potřeba naplnění pojistných podmínek, kdy je k úspěšnému uplatnění nároků od poškozených vyžadováno úřední potvrzení. Naopak traumatizující (násilné a sexuální) zločiny bývají nejméně nahlašovány; tento jev nazýváme viktimologickým paradoxem. Ačkoli

⁷⁶ ČÍRTKOVÁ, L. *Forenzní psychologie*. 3. vydání. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2013, str. 102

⁷⁷ ČÍRTKOVÁ, L. *Viktimologie*. In: VÁLKOVÁ, H.; KUČHTA, J. *Základy kriminologie a trestní politiky*. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012, str. 194

v konkrétních případech k zamlčení trestného činu vedou oběti různorodé důvody, za jeden z hlavních činitelů, který ovlivňuje jejich rozhodování o deklaraci události, je označována obava z „druhé“ ztráty kontroly. S první ztrátou kontroly se oběť setkává v průběhu páchání trestného činu, kdy je ponechána napospas pachateli. Druhá ztráta, respektive omezení kontroly přichází s oficiální rolí poškozeného. V případě uveřejnění trestného činu je totiž poškozený vystaven celé řadě úkonů, které jsou náročné nejen časově, ale především psychicky (např. povinnost svědčit, podrobení se znaleckým posudkům, konfrontace s obžalovaným či jeho obhájcem u hlavního líčení atd.), a jejichž podstoupení oběti nezaručuje uspokojivý výsledek, který by vedl k vyrovnání se s traumatickou událostí. V poslední době se především v souvislosti s diskuzí o obětech sexuálního násilí dostává do popředí zájmu i opožděné oznámení trestného činu.⁷⁸

Fáze spolupráce s orgány činnými v trestním řízení – v rámci posledních tří fází se oběť nejprve sžívá s nově získaným postavením poškozeného a řeší, zda spolupracovat s orgány činnými v trestním řízení. V průběhu tohoto procesu hledá oběť motivaci k jednání s policií a soudy, přičemž ochota podat svědeckou výpověď může z mnoha důvodů vnějších i vnitřních kolísat. V závěru čelí poškozený rozhodování, zda setrvá na podaném svědectví a realizuje tak roli poškozeného, respektive svědka.⁷⁹

Dojde-li k naplnění všech fází v popsaném pořadí, hovoříme o lineárním průběhu viktimizace. Taková situace je však často pouze ideálním obrazem, který má ke skutečnosti daleko. Nezřídka se setkáváme s nelineárním průběhem viktimizace, kdy nemusí dojít k naplnění všech fází, jejich pořadí není shodné s pořadím předepsaným, případně se oběť ve svém chování vrací do již překonané fáze. Zejména u některých trestných činů je dynamika viktimizace pro oběti velmi komplikovaná, například v případech znásilnění pachatelem, kterého oběť zná, je pro oběti náročné

⁷⁸ ČÍRTKOVÁ, L. *Viktimologie pro forenzní praxi*. Praha: Portál, 2014, str. 50-51

⁷⁹ ČÍRTKOVÁ, L. *Viktimologie*. In: VÁLKOVÁ, H.; KUČHTA, J. *Základy kriminologie a trestní politiky*. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012, str. 194

dostat se jen do první fáze percepce, jelikož je pro ně obtížné psychicky zpracovat a pochopit, jak jim někdo blízký mohl ublížit. V takovém případě se mnohdy v prvních myšlenkách obracejí spíše k sebeobviňování a k přiznání, že dotyčný spáchal trestný čin může dojít až později.⁸⁰

3.1. Primární viktimizace

Nejčastěji je viktimizace v kriminologii rozdělována na základě hlediska bezprostřednosti na primární a sekundární, někdy bývá v souvislosti s tímto dělením uváděna i viktimizace terciární. Primární viktimizací se rozumí újma způsobená oběti v přímé a bezprostřední souvislosti s konkrétním trestným činem, a jejímž důsledkem jsou primární rány.⁸¹ Primární rány mohou nabývat tří podob:

- 1) **fyzická újma** – narušení fyzické integrity oběti, které se pohybuje v rozmezí od lehčích tělesných poranění přes závažná ublížení na zdraví až po usmrcení⁸²
- 2) **majetková újma** – jedná se o přímou škodu na majetku (např. v podobě poškození či odcizení věci), ušlý zisk či náklady spojené s léčením nebo opravou či náhradou poškozených nebo zničených věcí⁸³
- 3) **psychická (emocionální) újma** – nejobtížněji vyjádřitelná a rovněž nejvíce individuální újma, která nemusí mít racionální odůvodnění nebo přímou vazbu na závažnost fyzické či majetkové újmy (psychická újma se vyskytuje i v případech, kdy k žádné fyzické či majetkové újmě nedošlo, typický příklad mohou představovat zákazníci nebo pracovníci vyloupené banky, kteří byli přítomni kriminálnímu činu a trpí psychickými následky, ačkoli jejich fyzické integrity nebo finančních prostředků se čin nedotkl). Za nejzávažnější projev

⁸⁰ ČÍRTKOVÁ, L. *Viktimologie pro forenzní praxi*. Praha: Portál, 2014, str. 48-49 a str. 54-55

⁸¹ SVATOŠ, R. *Kriminologie*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2012, str. 56

⁸² ZBOŘILOVÁ, K. *Oběti trestných činů*. In: BOUKALOVÁ, H. a GILLERNOVÁ, I. *Kapitoly z forenzní psychologie*. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2020, str. 130

⁸³ TITTOVÁ, M. *Oběti kriminality*. In: JELÍNEK, J. *Kriminologie*. Praha: Leges, 2021, str. 181

psychické újmy považují oběti ztrátu pocitu bezpečí a důvěry, nezřídka také narušení vlastní intimity. Trestný čin totiž způsobuje ztrátu dvou životně důležitých iluzí – iluzi dobrého světa a iluzi kontroly („první“ ztráta kontroly). Obětem se najednou svět zdá plný negativních nepředvídatelných událostí, které samy svými silami nedokáží ovládat, což v nich vyvolává pocity beznaděje a zmaru.⁸⁴ Za další projevy emocionální újmy považujeme plačtivost nebo naopak pocity vzteku a podrážděnosti, poruchy soustředění a paměti, nespavost, úzkostné stavy, deprese apod.⁸⁵

Je důležité upozornit, že v průběhu primární viktimizace také může z pohledu veřejnosti docházet k nepochopitelnému a zdánlivě těžko vysvětlitelnému chování oběti, která je konfrontována s pachatelem. Příkladem takové reakce může být pasivita oběti či naučená bezmoc. Poté, co pachatel získá oběť do své moci (lstí, bleskovým nebo překvapivým útokem), se snaží svoji kontrolu udržet. Kromě slovního vyhrožování, demonstrování zbraně a fyzického násilí mu k udržení kontroly postačuje v určitých případech i pouhá přítomnost. Oběť se totiž ocitá v neznámé situaci, na kterou z běžného života není připravená a která dalece přesahuje obvyklou lidskou zkušenost. Oběť se cítí ohrožená, je pod silným stresem, má strach z pachatele i obavu o svůj život, proto může být ve svém jednání pasivní a nevyužít ze zpětného pohledu reálných šancí na své osvobození. Taková skutečnost nicméně neznamená, že by k újmě nedošlo nebo by kvůli tomu byla újma menší.⁸⁶

Totéž platí pro situaci, kdy oběť projevuje známky naučené bezmoci. V takovém stavu oběť po opakované viktimizaci (reviktimizaci) ztrácí naději na ovlivnění své negativní situace a úspěšné vymanění se z ní. V důsledku opakované újmy a traumatizujících zážitků začíná pochybovat o svých schopnostech, stává se emočně nestabilní a nenachází motivaci k řešení situace. Poměrně často se tento jev vyskytuje

⁸⁴ ČÍRTKOVÁ, L. *Psychologie oběti*. In: ČÍRTKOVÁ, L.; VITOUŠOVÁ, P. *Pomoc obětem (a svědkům) trestných činů: příručka pro pomáhající profese*. Praha: Grada, 2007, str. 14-15

⁸⁵ VELIKOVSKÁ, M. *Psychologie obětí trestných činů: proces viktimizace, status oběti a jeho význam, prevence a vyrovnávání se s viktimizací, reálné případy z policejní praxe*. 1. vydání. Praha: Grada, 2016, str. 56-57

⁸⁶ ČÍRTKOVÁ, L. *Viktimologie pro forenzní praxi*. Praha: Portál, 2014, str. 48-49 a str. 35-36

u obětí domácího násilí a u veřejnosti nepoučené o tomto psychologickém fenoménu může následně jejich chování vyvolávat nepochopení.⁸⁷

3.2. Sekundární viktimizace

Sekundární viktimizace, označovaná také jako druhotné zraňování, nastává až po ukončení trestného činu a v případě správného přístupu okolí k oběti k ní ani nemusí dojít. Jelikož se v sekundární viktimizaci odráží zkušenost oběti s reakcí okolí na spáchaný trestný čin, může druhotné zraňování postihnout pouze oběti, které deklarovaly, že se staly obětí, nedopadá tedy na oběti latentní. Sekundární viktimizace způsobuje výlučně psychickou újmu a jejím zdrojem mohou být vedle orgánů činných v trestním řízení také jiní profesionálové přicházející s obětí v souvislosti s trestným činem do styku (lékaři, znalci), média nebo sociální okolí oběti (rodina, přátelé, kolegové, sousedé).⁸⁸

3.2.1. Zdroje sekundární viktimizace

Orgány činné v trestním řízení bývají ve spojitosti se sekundární viktimizací zmiňovány pravděpodobně nejčastěji. Jelikož se s nimi (respektive s příslušníky Policie ČR) oběti často setkávají záhy po spáchání trestného činu, jejich přístup je stěžejní pro vznik druhotné újmy či jejího zamezení. Tuto skutečnost reflektuje i zákonodárce v § 17 a násl. zákona o obětech trestných činů, v němž zakotvuje právo na ochranu před druhotnou újmou, a který upravuje zabránění kontaktu s pachatelem, způsob vedení výslechu oběti, právo na doprovod důvěrníkem a prohlášení oběti o dopadu trestného činu na její život. V průběhu výslechu oběti je zásadní především přístup vyslychající osoby. Orgány činné v trestním řízení totiž často redukuje roli

⁸⁷ Tamtéž, str. 37-40

⁸⁸ ZBOŘILOVÁ, K. *Oběti trestných činů*. In: BOUKALOVÁ, H. a GILLERNOVÁ, I. *Kapitoly z forenzní psychologie*. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2020, str. 131

poškozeného pouze na nositele důkazů, což může vést k necitlivému jednání. Oběť může některé otázky (zejména ty, které se týkají její intimní sféry) považovat za nadbytečné a zraňující; proto je vhodné jejich nezbytnost oběti vysvětlit. Míru stresu, kterou oběť během výslechu zažívá, ovlivňuje také prostředí, ve kterém tento úkon probíhá. Moderněji a přívětivěji zařízené policejní kanceláře či oddělené čekárny v soudních budovách vypadají možná jako maličkosti, ale oběť díky nim vnímá atmosféru celého procesu mnohem lépe. Zcela zásadní je i poskytování informací oběti, přičemž nejde jen pouhé naplnění povinnosti sdělit oběti vše potřebné. Oběť je často při prvním setkání s policisty ve velkém stresu, neschopna soustředění a mnoho informací, které jsou jí sděleny si nemusí pamatovat. Je tak dobré ujistit se, že oběť skutečně vnímá a chápe význam sdělovaných informací, pomoci přitom může i opakování či zapsání důležitých skutečností.⁸⁹

Média, případně sociální sítě hrají v dnešní době stále významnější roli při formování názorů společnosti a nejinak tomu je i v případě obětí trestných činů. Média mají moc utvářet veřejné mínění v otázkách týkajících se obětí a způsobem, jakým o nich, trestném činu a potencionálním pachateli informují, buď zkratkovitými a senzacechtivými reportážemi a necitlivými rozhovory posilovat mýty o obětech nebo je pomocí poučeného, ohleduplného a citlivého přístupu vyvracet. Zamezit nešetnému přístupu novinářů, narušování soukromí a zveřejňování fotografií rozrušených obětí nebo v případech některých trestných činů zveřejňování informace umožňující zjištění totožnosti poškozeného by měly nejen etické kodexy, ale rovněž ustanovení § 8b trestního řádu. Nadto mají oběti právo požádat, aby se informace o jejich osobních, rodinných a majetkových poměrech vedly odděleně od spisového materiálu, aby se s nimi mohli seznamovat pouze orgány činné v trestním řízení.⁹⁰

Sociální okolí oběti by podle laického předpokladu mělo představovat nejméně problematickou skupinu. Realita ovšem mluví přesně opačně, například ze statistiky

⁸⁹ VELIKOVSKÁ, M. *Psychologie obětí trestných činů: proces viktimizace, status oběti a jeho význam, prevence a vyrovnávání se s viktimizací, reálné případy z policejní praxe*. 1. vydání. Praha: Grada, 2016, str. 74-77

⁹⁰ § 16 zákona o obětech trestných činů

Bílého kruhu bezpečí za rok 2013 vyplývá, že nejvíce klientů si stěžuje právě na mezilidské, respektive rodinné vztahy.⁹¹ Ze strany sociálního okolí oběti může mimo jiné docházet ke dvěma zcela opačným reakcím – vyhýbání se oběti nebo fascinaci trestným činem. Okolí se uchyluje k omezování kontaktů s obětí, protože neví, jak k oběti přistupovat a jak, pokud vůbec, mluvit o jejím traumatickém zážitku. Snaha vyjádřit podporu často končí nepřirozeným chováním, a tak se okolí oběti raději vyhýbá, čímž ji uvrhává do sociální izolace a vzbuzuje v ní pocity osamělosti a nepochopení.⁹² Podobně nevhodný přístup představuje strategie ignorování faktu trestného činu, kdy okolí s obětí sice kontakt udržuje, ale v hovoru se vyhýbá probírání trestného činu a jeho okolností. Okolí se v oběti snaží povzbudit přesvědčení, že se nic nestalo a nabádá ji k zapomenutí na kritickou událost. Tato strategie ovšem zamezuje oběti zpracovat negativní incident a tím se s traumatem vyrovnat.⁹³ Zcela opačnou reakcí sociálního okolí je fascinace trestným činem. Tragická událost v tomto případě přitahuje pozornost okolí, které je trestným činem zvráceně okouzlené a v honbě za uspokojením nutkavé touhy zjistit o činu co nejvíce informací zatěžuje oběť otázkami na podrobnosti průběhu trestného činu, aniž by přitom projevilo zájem o její vlastní pocity.⁹⁴ Obě nevhodné reakce okolí mohou u oběti následně přispívat k pocitu negativní exkluzivity – tedy přesvědčení oběti, že ji trestný čin nenávratně změnil a vyčlenil z běžné populace, která ji nedokáže porozumět.⁹⁵

⁹¹ VELIKOVSKÁ, M. *Psychologie obětí trestných činů: proces viktimizace, status oběti a jeho význam, prevence a vyrovnávání se s viktimizací, reálné případy z policejní praxe*. 1. vydání. Praha: Grada, 2016, str. 81

⁹² Tamtéž, str. 80

⁹³ ČÍRTKOVÁ, L. *Policejní psychologie*. 2. vydání. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2015, str. 222

⁹⁴ ČÍRTKOVÁ, L. *Psychologie oběti*. In: ČÍRTKOVÁ, L.; VITOUŠOVÁ, P. *Pomoc obětem (a svědkům) trestných činů: příručka pro pomáhající profese*. Praha: Grada, 2007, str. 46-47

⁹⁵ VELIKOVSKÁ, M. *Psychologie obětí trestných činů: proces viktimizace, status oběti a jeho význam, prevence a vyrovnávání se s viktimizací, reálné případy z policejní praxe*. 1. vydání. Praha: Grada, 2016, str. 81

3.2.2. Způsoby sekundární viktimizace

Výše byly uvedeny způsoby sekundární viktimizace typické pro konkrétní zdroje, následující výčet pro oběť zraňujících aktivit jim všem může být společný. Jedná se zejména o očerňování oběti, přenášení viny na oběť a bagatelizaci újmy.

- a. **Očerňování oběti** („*blaming the victim*“) – projevuje se v přesvědčení veřejnosti a okolí, že si oběť viktimizaci pro své chování, zevnějšek, minulost nebo životní styl vlastně zasloužila. Pro zachování iluze o dobrém světě si lidé záměrně udržují nesprávnou představu, že oběti trestného činu se může stát pouze někdo morálně pochybný, výrazně vybočující z rámce normální společnosti, a ocitající se tak na jejím okraji, a jim („normálním slušným lidem“) se tedy nic takového stát nemůže. Očerňování oběti vychází z mýtu ideální oběti a dopadá na každého, kdo tuto falešnou představu nenaplnuje. Tento způsob sekundární viktimizace může být rovněž motivován snahou snížit důvěryhodnost oběti před soudem.⁹⁶
- b. **Obviňování a přenášení viny na oběť** – Ve snaze pochopit, proč k trestnému činu došlo, se velké množství lidí uchyluje k připisování alespoň částečné viny oběti. Zavinění podle nich mohlo spočívat např. v lehkomyšlnosti nebo neopatrnosti (oběť šla sama domů pozdě v noci), provokativním chováním (výrazné líčení, vyzývavé oblečení) nebo přílišné naivitě a pasivním chováním (oběť měla odejít z domácnosti násilníka hned po prvním útoku).⁹⁷
- c. **Bagatelizace újmy** – jelikož psychická újma způsobená trestným činem nemusí odpovídat újmě fyzické či majetkové, není pro okolí vždy zřejmá míra traumatizace, která byla oběti způsobena, což někdy vede k jejímu

⁹⁶ ČÍRTKOVÁ, L. *Viktimologie pro forenzní praxi*. Praha: Portál, 2014, str. 63

⁹⁷ ČÍRTKOVÁ, L. *Viktimologie*. In: VÁLKOVÁ, H.; KUČHTA, J. *Základy kriminologie a trestní politiky*. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012, str. 191

podcenění. Bagatelizaci způsobené újmy nese oběť velmi úkorně, jelikož ji vnímá jako zpochybňování samotného prožitku spojeného s viktimizací.⁹⁸

3.2.3. Následky sekundární viktimizace

Sekundární viktimizace způsobuje sekundární rány, které, jak již bylo řečeno výše, jsou pouze psychologického charakteru, nicméně často mohou mít potenciál oběti zraňovat více než rány primární. Souhrnně lze sekundární rány charakterizovat trojicí pocitů, které oběti prožívají; jedná se o:

- **Pocit nespravedlnosti** – často pramení z celé řady okolností v průběhu přípravného řízení i řízení před soudem, např. z nedostatku informací (oběť není dostatečně poučena o svých právech nebo jí nejsou vysvětleny důvody pro nadměrnou délku trestního řízení), ze stíhání pachatele na svobodě, z mírných trestů, opakovaného vyslychání orgány činnými v trestním řízení, obstrukce obhajoby atd. Pocit nespravedlnosti vyvolává rovněž redukce poškozeného na pouhý zdroj informací o průběhu trestného činu a nedostatečná síť sociálních služeb, které by oběti pomohli s návratem do běžného života.⁹⁹
- **Pocit nedůstojnosti** – oběti v průběhu trestního řízení v důsledku necitlivě vedeného výsledku nebo nevhodného přístupu médií nezřídka zažívají ponížení a ztrátu důstojnosti. K tomuto pocitu může přispívat i reakce okolí, které se oběti straní, protože na ni částečně přenáší vinu za spáchání trestného činu, aby se nemuselo trápit soucitem s obětí a zároveň nenarušilo svoji iluzi o světě jako bezpečném místě, kde nedochází k nenadálým a nepochopitelným negativním událostem, které by postihovaly „slušné lidi“.¹⁰⁰

⁹⁸ ČÍRTKOVÁ, L. *Viktimologie pro forenzní praxi*. Praha: Portál, 2014, str. 65

⁹⁹ TITLOVÁ, M. *Oběti kriminality*. In: JELÍNEK, J. *Kriminologie*. Praha: Leges, 2021, str. 182

¹⁰⁰ ČÍRTKOVÁ, L. *Forenzní psychologie*. 3. vydání. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2013, str. 103-104

- **Pocit izolace** – souvisí s mýtem o spoluzavinění oběti na její viktimizaci. Sociální okolí se v mnoha případech kontaktům s obětí vyhýbá, a pokud k nim dochází, tak jejich komunikace a chování působí neautenticky, což v oběti vyvolává pocity izolace a utvrzuje ji v přesvědčení, že se v důsledku prožitého traumatu změnila a okolí ji neodkáže porozumět. Tato vnitřní psychická dezintegrace následně negativně působí na ty, kteří se s obětí snaží udržovat sociální vazby a v nelehké situaci ji pomoci.¹⁰¹

3.3. Terciární viktimizace

Pod pojmem terciární viktimizace rozumíme situace, kdy je oběť trestným činem zasažena tak hluboce, že ani navzdory objektivní nápravě stavu (uzdravení, odškodnění, potrestání pachatele) není schopna přiměřeného vyrovnání se s újmou. Dochází tak k dlouhodobé či trvalé změně v osobnosti člověka a k narušení psychiky a životní cesty (oběť například není schopna vykonávat původní profesi, výrazně mění životní styl), což ji zamezuje návrat do běžného života a společnosti. Terciární viktimizace se obvykle projevuje u obětí, které vykazují určité zvláštnosti v osobnostním založení, jež je činí zranitelnějšími.¹⁰²

3.4. Reviktimizace

Reviktimizace neboli opakovaná viktimizace označuje situace, kdy se stejná osoba či místo v průběhu relativně krátkého časového období opětovně stávají terčem kriminálního jednání pachatele trestného činu bez ohledu na to, zda se jedná o stejného či jiného pachatele, a zda se jedná o totožný či odlišný trestný čin. Odborná obec se ve

¹⁰¹ ČÍRTKOVÁ, L. *Psychologie oběti*. In: ČÍRTKOVÁ, L.; VITOUŠOVÁ, P. *Pomoc obětem (a svědkům) trestných činů: příručka pro pomáhající profese*. Praha: Grada, 2007, str. 20

¹⁰² VELIKOVSKÁ, M. *Psychologie obětí trestných činů: proces viktimizace, status oběti a jeho význam, prevence a vyrovnávání se s viktimizací, reálné případy z policejní praxe*. 1. vydání. Praha: Grada, 2016, str. 82-83

snaze zpřesnit tuto širokou a poměrně obecnou definici neshoduje na jednotlivých aspektech, především na délce časového období a četnosti útoků, proto někteří autoři považují za reviktimizaci situaci, kdy k viktimizaci došlo alespoň dvakrát v průběhu pěti let, zatímco jiní ji popisují jako viktimizaci podobným trestným činem, která se odehrála alespoň třikrát během posledních 12 měsíců.¹⁰³ Nejčastěji pozorujeme opakovanou viktimizaci v případech loupeží, krádeže vozidel, domácího násilí, sexuálních deliktů, šikany (ve škole či na pracovišti), stalkingu či v rámci tzv. *hate crimes* (trestné činy páchané z nenávisti, např. vůči příslušníkům rasové, náboženské či sexuální menšiny).¹⁰⁴

Jak již bylo řečeno v úvodu kapitoly, opakovaná viktimizace se týká jak osob, tak míst, přičemž obě možnosti jsou poměrně častým jevem. Reviktimizaci místa vysvětluje známost již jednou navštíveného prostředí, která sehrává roli v motivaci pachatele při zvažování rizikových faktorů, které mohou zmařit či naopak usnadnit dokonání trestného činu. Pachatel díky znalosti místa činu ví, jaké zisky a nebezpečí skýtá, v případě zabezpečení objektu (vozidla, budovy) umí překonat zabezpečovací zařízení a dokáže snadněji naplánovat únikovou trasu. Jedná-li se o trestný čin, jehož cílem je odcizení věcí, pachatel je k návratu motivován jednak předměty, které na místě po prvním činu zanechal (je tedy obeznámen s tím, jaké hodnotné předměty se na místě ještě nacházejí), jednak předpokladem, že si majitelé za odcizené předměty pořídí náhradu, kterou bude opět možné zpeněžit a pro její novost za ni obdržet dokonce ještě vyšší částku než poprvé.¹⁰⁵

Osoby, které se v průběhu krátkého časového intervalu stanou opětovně obětí trestného činu, nazýváme mnohočetné, někdy též mnohonásobné oběti. O vysvětlení fenoménu mnohočetných obětí se v minulosti snažily dva protichůdné názorové tábory. První byl přesvědčen, že k reviktimizaci vede shoda smutných, nicméně zcela

¹⁰³ Tamtéž, str. 83

¹⁰⁴ ČÍRTKOVÁ, L. *Mnohočetné oběti*. In: ČÍRTKOVÁ, L.; VITOUŠOVÁ, P. *Pomoc obětem (a svědkům) trestných činů: příručka pro pomáhající profese*. Praha: Grada, 2007, str. 67

¹⁰⁵ Tamtéž, str. 65

náhodných situací. Druhý tábor se naopak vůči náhodnosti celého procesu snažil vymezit a přišel s teorií o predestinované oběti, která předpokládá, že někteří lidé jsou pro své osobnostní dispozice předurčení pro roli oběti, jelikož jsou právě kvůli svým vlastnostem pro pachatele lákavější obětí, čímž přitahují jeho pozornost opakovaně. V důsledku absence relevantních výzkumů se však nikdy nepodařilo sestavit seznam těchto specifických osobnostních vlastností.¹⁰⁶

V současné době převládá názor, že onou specifickou dispozicí, která činí určité oběti náchylnější k opakované viktimizaci, je samotná prvotní viktimizace. První setkání s trestnou činností obětí otřese natolik, že po přechodnou dobu mění své chování a celkové vzezření – stává se odevzdanou, submisivní, ztrácí sebevědomí, pochybuje o svých schopnostech, vytrácí se u ní schopnost radovat se ze života a klesá životní spokojenost.¹⁰⁷ V zásadě platí, že čím hůře je prvotním útokem oběť zasažena, tím vyšší je pravděpodobnost opakované viktimizace. Tuto skutečnost se snaží vysvětlit koncept kariéry oběti, který vychází z předpokladu, že budoucí pachatel před činem zvažuje možná rizika a zisky a vybírá si nejslabší možné oběti. Oběť traumatizovaná již prvotní viktimizací se chová pasivně, neopatrně, nesamostatně a celkově vyzařuje sníženou životní energii, tudíž se útočníkovi jeví jako ideální a snadná kořist a její dočasně zvýšená zranitelnost sehrává klíčovou roli v rozhodovacím procesu pachatele.¹⁰⁸

Psychologickým základem kariéry oběti je již dříve zmíněná naučená bezmocnost, která je umocněna v situacích, kdy je pachatelem blízká nebo známá osoba. Naučená bezmocnost poté vede k apatii, normalizaci útočnickova jednání a přijetí zdánlivé bezvýhodnosti a neřešitelnosti situace. Každá další viktimizace zvyšuje riziko vzniku psychických problémů, a naopak snižuje důvěru v policii, čímž

¹⁰⁶ ČÍRTKOVÁ, L. *Policejní psychologie*. 2. vydání. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2015, str. 223

¹⁰⁷ ZBOŘILOVÁ, K. *Oběti trestných činů*. In: BOUKALOVÁ, H. a GILLERNOVÁ, I. *Kapitoly z forenzní psychologie*. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2020, str. 133

¹⁰⁸ VELIKOVSKÁ, M. *Psychologie obětí trestných činů: proces viktimizace, status oběti a jeho význam, prevence a vyrovnávání se s viktimizací, reálné případy z policejní praxe*. 1. vydání. Praha: Grada, 2016, str. 86

klesá ochota oznámit trestný čin. Největší úskalí reviktimizace tak kromě samotného opakovaného zraňování oběti spočívá především v tom, že mnohočetné oběti na rozdíl od lidí poškozených trestným činem jednorázově, aktivně samy nevyhledávají odbornou pomoc a do rukou profesionálů se obvykle dostávají prostřednictvím zástupných problémů (fyzická zranění, psychický kolaps, změna chování, náhlá sociální izolace atd.).¹⁰⁹

¹⁰⁹ ČÍRTKOVÁ, L. *Mnohočetné oběti*. In: ČÍRTKOVÁ, L.; VITOUŠOVÁ, P. *Pomoc obětem (a svědkům) trestných činů: příručka pro pomáhající profese*. Praha: Grada, 2007, str. 67-68

4. Psychologické dopady trestného činu na oběť

Trestný čin pro oběť znamená výraznou psychickou zátěž a způsobuje u ní psychosociální krizi. Traumatizující událost je pro ni silně stresující, obvykle ji zastihuje nepřipravenou, navíc bez možnosti vyhnout se jí a následně je pro ni nesmírně obtížné rozumově ji vysvětlit a pochopit (oběť trápí zejména otázka „*Proč zrovna já?*“).¹¹⁰ Z četných výzkumů vyplývá, že krátkodobé následky viktimizace postihují prakticky každou oběť, kdežto přítomnost dlouhodobých následků je spíše raritní. Za normu považujeme schopnost adaptability, tedy navrácení se do běžného života po určité době a úspěšného začlenění traumatické zkušenosti do psychiky člověka. Nicméně existují zvláště zraňující (traumatizující) trestné činy a zvláště zranitelné (vulnerabilní) oběti. V obou případech je zpracování a přijetí tragické události výrazně komplikovanější, a proto je k takovým obětem nutné přistupovat se zvýšenou citlivostí. Mezi zvláště zraňující kriminalitu patří týrání a zneužívání v dětství a znásilnění. Rovněž je důležité zmínit, že prožívání viktimizace je individuální a můžeme se setkat i se zcela protikladnými reakcemi obětí obdobného trestného činu.¹¹¹

Traumatizující událost může u obětí vyvolat celou řadu psychických reakcí, které slouží jako obranné mechanismy před krizí a ohrožením vlastního já, jež v průběhu viktimizace lidé pocítují. Mezi takové reakce náleží například:

- **Popření** – odmítání nastalé situace, neschopnost jejího přijetí, která může vést i k překroucení reality, např. rodina zemřelého se domnívá, že osoba, kterou mají identifikovat nepatří jejich příbuznému, ale že došlo k záměně
- **Regrese** – sestup k chování typickému pro nižší vývojový stupeň, objevuje se především u dětských obětí a projevuje se např. pomočováním,

¹¹⁰ ČÍRTKOVÁ, L. *Forenzní psychologie*. 3. vydání. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2013, str. 105

¹¹¹ ČÍRTKOVÁ, L. *Viktimologie pro forenzní praxi*. Praha: Portál, 2014, str. 71

šišláním nebo vztekáním, opačným případem je transgrese, kdy dítě předčasně přijímá roli dospělého a uzpůsobuje tomu své chování

- **Introjekce nebo identifikace** – oběť přejímá některé vzorce chování např. od pachatele, napodobuje ho a následně se s ním ztotožňuje
- **Racionalizace** – v rámci neutuchající snahy rozumově zdůvodnit akt agrese se oběti uchylují k omlouvání trestného činu (např. oběť pachatele vyprovokovala), bagatelizaci (následky nejsou tak závažné) nebo vyzdvihování „předností“ traumatického zážitku (oběť se na jeho základě poučí a podobným situacím se příště vyvaruje)
- **Izolace** – přání odstříhnout od traumatického prožitku emoce vede k omezení sociálních interakcí a vazeb a ke stažení do ústraní, typické jsou i myšlenkové útoky do neohrožujících fantazijních světů či intelektualizace (oběť se snaží nastudovat odborné aspekty jejího prožitku, čímž se od něj emocionálně odpoutává)
- **Sublimace** – přesun emocí, který je v případě transferu do společensky přijatelné činnosti přímo cílem terapeutické činnosti, dojít ovšem může i k transferu na nezatížený cíl (např. nenávisť vůči otci je nově směřována proti jinému muži, ať už se jedná o kolegu, učitele, spolužáka apod.), případně k obratu proti vlastní osobě, který nastává zejména, pokud předchází techniky vypořádávání se s traumatickou událostí selžou.¹¹²

4.1. Dynamika prožívání újmy

Prožívání újmy (obecně, nikoli jen té, která je způsobena trestným činem) má svoji vlastní dynamiku, a i přestože u každého jednotlivce probíhá individuálně, obecně prochází fázemi, které jsou obětem společné. Nejčastěji se uvádí tři fáze:

¹¹² VELIKOVSKÁ, M. *Psychologie obětí trestných činů: proces viktimizace, status oběti a jeho význam, prevence a vyrovnávání se s viktimizací, reálné případy z policejní praxe*. 1. vydání. Praha: Grada, 2016, str. 89-90

1) **Fáze šoku** – první fáze, která bývá nazývána rovněž jako fáze nárazu nebo akutní fáze, nastává ihned po činu a v závislosti na individualitě každého případu trvá od několika hodin do pár dní. U oběti převládá šok z prožitého traumatu a nastává psychická dezorganizace, v důsledku které pro ni může být problematické racionální uvažování, srozumitelné vyjadřování či vybavování si z paměti. Jako obranné mechanismy se nezřídka objevují reakce popření („*Byl to jen zlý sen.*“) nebo regrese.¹¹³ V zásadě je možné vyzorovat dva typy chování:

- a. expresivní reakci
- b. kontrolovanou reakci.

Expresivní reakce se vyznačuje výrazným projevem emocí navenek, které jsou silné a často se mohou střídát (strach, vztek, zoufalství), dochází ke zrychlení fyziologických funkcí, což se projevuje pocením, neklidem až třesem, výraznou mimikou a pohybem očí, případně narušeným tempem řeči a koordinací pohybů. Zatímco z expresivní reakce je i laikovi zřejmé, že je oběť událostí otřesena, v případě kontrolované reakce může dokonce pochybovat, zda k útoku vůbec došlo, jelikož oběť vypadá, že je jím emočně téměř nedotčena. Kontrolovaná reakce je z prognostického hlediska závažnější a projevuje se naopak ztuhlostí v chování, strnulostí až chladným odstupem (typická je např. depersonalizace, kdy má oběť pocit, že je pouze divákem a událost pozoruje ve třetí osobě), neschopností porozumět verbálním sdělením a v rámci fyziologických procesů vede k celkovému zpomalení (minimální mimika, rozšířené zorničky, bledost, chladné končetiny). Nebezpečí této reakce spočívá především v tom, že může dojít k náhlému a neovladatelnému „výbuchu“ emocí.¹¹⁴

¹¹³ ČÍRTKOVÁ, L. *Policejní psychologie*. 2. vydání. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2015, str. 217-218

¹¹⁴ VELIKOVSKÁ, M. *Psychologie obětí trestných činů: proces viktimizace, status oběti a jeho význam, prevence a vyrovnávání se s viktimizací, reálné případy z policejní praxe*. 1. vydání. Praha: Grada, 2016, str. 94

2) Fáze hojení – ve druhé fázi, nesoucí rovněž označení fáze nastupující adaptace či postakutní fáze, se oběť snaží s viktimizací postupně vyrovnávat a zpracovat traumatický prožitek. Střídatavě se vyskytují dvě opačné polohy prožívání a chování:

- a. Intruse – v rámci intruse se oběť k tragické události ve svých myšlenkách neustále vrací, přehrává si její průběh a znovu prožívá emoce strachu, zloby, případně sebeobviňování, a z těchto důvodů o události i svých pocitech mluví s okolím.
- b. Vyhýbání se (*escape syndrome*) – charakterizuje jej snaha zapomenout na kritický okamžik, potlačování vlastních pocitů, odmítavý postoj k diskuzi o činu a stahování se do sebe.

V rámci fáze hojení, která obvykle trvá několik týdnů či měsíců, ale může se protáhnout až na rok, mohou být oběti zaskočeny fantazijními představami o pomstě na pachateli, které představují jednu z dalších strategií vyrovnávání se s újmou.¹¹⁵ Kvůli snaze o pochopení trestného činu a touze po zodpovězení základních otázek (především otázky proč) není neobvyklé ani sebeobviňování oběti, které se projevuje ve dvou formách, jednak behaviorální, jednak charakterologické. Zatímco při první jmenované vidí oběť chybu ve svém chování (např. „*Neměla jsem tam chodit sama.*“), což je pro zpracování viktimizace přínosné, v případě charakterologického sebeobviňování spatřuje oběť klíčový patologický prvek ve své vlastní osobnosti, což zamezuje zhojení traumatu.¹¹⁶

3) Fáze zhojení – v závěrečné fázi (též nazývané fáze konečné adaptace či fáze nové životní rovnováhy) oběť začleňuje prožité trauma do své pozměněné osobnosti a dochází ke konečnému vyrovnání se s viktimizací. Dotyčný

¹¹⁵ ZBOŘILOVÁ, K. *Oběti trestných činů*. In: BOUKALOVÁ, H. a GILLERNOVÁ, I. *Kapitoly z forenzní psychologie*. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2020, str. 136-137

¹¹⁶ ČÍRTKOVÁ, L. *Psychologie oběti*. In: ČÍRTKOVÁ, L.; VITOUŠOVÁ, P. *Pomoc obětem (a svědkům) trestných činů: příručka pro pomáhající profese*. Praha: Grada, 2007, str. 30

získává na kritickou událost náhled a není k ní setrvale emočně vázán, je schopen plnohodnotně se vrátit k běžnému životu a směřovat svoji pozornost a energii i na aktivity nesouvisející s útokem. Z psychologického hlediska dochází k integraci po činu dezorganizované osobnosti, laicky řečeno „člověk se znovu dává dohromady“. V závislosti na individuálních psychologických předpokladech každého jednotlivce a závažnosti ran způsobených trestným činem nemusí k nalezení nové životní rovnováhy v některých případech vůbec dojít, jindy je ke konečné adaptaci zapotřebí odborné psychologické či psychiatrické pomoci.¹¹⁷

Jiné dělení původně aplikované na pacienty s diagnózou smrtelného onemocnění, později vztažené na kohokoli potýkajícího se s jakoukoli osobní ztrátou vymezuje pět stádií, jejichž názvy reflektují emoční reakce, které v dané etapě převažují a v angličtině jsou známé pod zkratkou DABDA. Jako první nastupuje popírání (*denial*), které je šokovou reakcí a dočasnou obranou před realitou, kterou oběť zatím není schopná přijmout. Projevuje se například následujícími pocity: „*To nemůže být pravda.*“, „*Určitě se jedná o omyl.*“ či „*Jsem v pořádku, nic se neděje.*“. Následuje hněv/agrese (*anger*), který je v oběti vyvoláván nezvratitelností situace i nemožností ovlivnit současné dění. Jako třetí v pořadí se obvykle vyskytuje smlouvání (*bargaining*) vyznačující se opětovným nabytím naděje na změnu situace. V uvažování dotčených osob se objevují myšlenky typu: „*Udělám cokoli, aby...*“ nebo „*Dal bych všechny své peníze, kdyby...*“. Další stádium – deprese (*depression*) – se projevuje hlubokým smutkem, pocity úzkosti, strachu či beznaděje, jelikož si osoba uvědomuje definitivnost stavu a často se ptá, proč dál žít. V závěrečné etapě smíření (*acceptance*) dochází k přijetí traumatu a návratu racionálního myšlení. Předepsané pořadí není

¹¹⁷ ČÍRTKOVÁ, L. *Policejní psychologie*. 2. vydání. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2015, str. 218-219

rigidní, u jednotlivých osob se může lišit, některé fáze se mohou opakovat, jiné ani nemusí nastat.¹¹⁸

4.2. Faktory ovlivňující dopady viktimizace

Jak již bylo řečeno, prožívání viktimizace je vysoce individuální a reakce obětí stejně jako následky, které na nich trestný čin zanechává nabývají různorodých podob v závislosti na řadě proměnných. I totožný trestný čin s obdobným průběhem může vést ke zcela odlišným následkům. Mezi nejdůležitější faktory mající vliv na psychické zpracování traumatické události patří previktimní osobnost, okolnosti trestného činu a reakce okolí na trestný čin a přístup profesionálů a blízkých k oběti.¹¹⁹

4.2.1. Previktimní osobnost

Osobnostní založení ovlivňuje veškeré prožívání, situaci po spáchání trestného činu nevyjímaje. Z hlediska psychologického zkoumání docházíme k zajímavým závěrům především u obětí, které se vyznačují jedním ze čtyř níže popsaných aspektů:

- I. **Iluze kontroly** – u jedinců trpících tzv. univerzálním pocitem nezranitelnosti (představa, že dotyčný má svůj život pevně v rukách a dokáže kontrolovat veškeré dění, doplněná přesvědčením, že jim se nic zlého nemůže stát) existuje zvýšená pravděpodobnost ničivých a dlouhotrvajících následků viktimizace, jelikož dojde ke zhroucení jejich základních životních představ, přičemž objektivní míra újmy není podstatná, i zdánlivě „neškodný“ trestný čin v nich vyvolává silné psychické reakce, např. neustálé navracení se k trestnému činu

¹¹⁸ VELIKOVSKÁ, M. *Psychologie obětí trestných činů: proces viktimizace, status oběti a jeho význam, prevence a vyrovnávání se s viktimizací, reálné případy z policejní praxe*. 1. vydání. Praha: Grada, 2016, str. 91-92

¹¹⁹ ZBOŘILOVÁ, K. *Oběti trestných činů*. In: BOUKALOVÁ, H. a GILLERNOVÁ, I. *Kapitoly z forenzní psychologie*. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2020, str. 137-138

v myšlenkách, opakování otázky proč právě já či až paranoidní vnímání běžných situací.

- II. Deklarovaný, nepravý cynismus** – obdobně závažné následky způsobuje viktimizace osobám, které se až do kritické události prezentovali sobě i okolí jako suveréni, které jen tak nic nerozhází a vůči emočně nabitým podnětům projevovali okázalou až předstíranou lhostejnost. Prudká proměna chování zapříčiněná trestným činem následně překvapuje nejen sociální okolí ale i je samotné.¹²⁰
- III. Osobnost typu D** – lidé s osobností typu D (z anglického *distressed*) vykazují dva společné základní rysy: zesílenou negativní emocionalitu a vysokou sociální staženost. Negativní emocionalita se projevuje nízkým sebehodnocením a přecitlivělostí na nepříznivé okolnosti, což vyvolává silný distres, který ovšem postupem času neslábne. Sociální staženost se vyznačuje vyhýbáním se sociálním kontaktům, jelikož se jedinec bojí odmítnutí či nepochopení ze strany druhých. V důsledku toho je se svými negativními pocity sám, nemá je s kým sdílet a dál prohlubuje své emoční problémy. Na základě výzkumů bylo zjištěno, že rovněž tato skupina lidí si z viktimizace odnáší horší psychické následky.¹²¹
- IV. Poučená oběť** – zcela opačný příklad, který dokazuje, jak důležité je mít alespoň základní znalosti psychologie, představuje poučená oběť. Takováto osoba je alespoň v hrubém rámci již před trestným činem obeznámena s obvyklými reakcemi a psychickými dopady, které se u ní mohou v důsledku traumatického zážitku dostavit, a právě díky této poučenosti je schopna je lépe zpracovat a zvolit vhodnou strategii vedoucí k překonání obtíží.¹²²

¹²⁰ ČÍRTKOVÁ, L. *Forenzní psychologie*. 3. vydání. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2013, str. 109-110

¹²¹ ČÍRTKOVÁ, L. *Viktimologie pro forenzní praxi*. Praha: Portál, 2014, str. 75

¹²² ČÍRTKOVÁ, L. *Psychologie oběti*. In: ČÍRTKOVÁ, L.; VITOUŠOVÁ, P. *Pomoc obětem (a svědkům) trestných činů: příručka pro pomáhající profese*. Praha: Grada, 2007, str. 25

4.2.2. Okolnosti trestného činu

Ačkoli každý trestný čin probíhá individuálně, existují kategorie okolností, které významněji než jiné ovlivňují celkový dopad na psychiku oběti. Mezi takové okolnosti řadíme:

- přítomnost a míru násilí
- jednání pachatele vyznačující se ponížením či pošpiněním oběti
- chování oběti v průběhu činu a jeho následné hodnocení
- chování ostatních osob přítomných na místě činu v době události.¹²³

Obecně platí, že závažnější následky se projevují u obětí násilných trestných činů. Je nicméně důležité zdůraznit, že subjektivní vnímání události z řad obětí se může lišit od objektivní kategorizace daného trestného činu. Z tohoto důvodu mohou i trestné činy, které oběti nezpůsobily žádnou či jen minimální fyzickou nebo majetkovou újmu, vést k závažným psychickým následkům, jelikož oběť v průběhu trestného činu pociťovala ohrožení vlastní osoby a vnímala jej jako násilí. Často jsou jako příkladem této skutečnosti uváděny oběti vloupání do obydlí. Tento trestný čin totiž u obětí významně narušuje pocit bezpečí a soukromí, je jím z pohledu oběti zasahováno do jejich intimní zóny a mnohem větší roli hraje citová vazba k odcizeným předmětům než jejich skutečná hodnota.¹²⁴ Ničivé následky logicky pociťují i oběti, které byly pachatelem určitým způsobem poníženy nebo zneuctěny. Silné pocity ponížení se objevují například v situacích, kdy pachatel donutí oběť vysvléct se do naha, vyžaduje po ní prošení o život, skládání lichotek ke své osobě nebo vydávání zvířecích zvuků.¹²⁵

¹²³ ČÍRTKOVÁ, L. *Policejní psychologie*. 2. vydání. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2015, str. 220

¹²⁴ ČÍRTKOVÁ, L. *Psychologie oběti*. In: ČÍRTKOVÁ, L.; VITOUŠOVÁ, P. *Pomoc obětem (a svědkům) trestných činů: příručka pro pomáhající profese*. Praha: Grada, 2007, str. 26

¹²⁵ VELIKOVSKÁ, M. *Psychologie obětí trestných činů: proces viktimizace, status oběti a jeho význam, prevence a vyrovnávání se s viktimizací, reálné případy z policejní praxe*. 1. vydání. Praha: Grada, 2016, str. 61

Negativní vliv na zpracování traumatické události má rovněž použití zbraně, a to včetně jejich napodobenin, které mají na psychiku obětí paradoxně ještě drtivější dopad než reálné zbraně. Zpětné zjištění, že se ve skutečnosti jednalo o pouhou napodobeninu zbraně u obětí vyvolává stud a sebeobviňování za to, že se pachatelem nechaly oklamat a „naletěly“ na jeho léčku.¹²⁶ Tento faktor reflektuje i judikatura českých soudů, když se ke spáchání trestného činu se zbraní, jež je definováno v § 118 trestního zákoníku a u některých trestných činů bývá vysloveně podřazeno pod kvalifikovanou skutkovou podstatu¹²⁷ vyjadřuje následovně: „*Použití napodobeniny zbraně obviněným však mělo tytéž účinky na psychiku poškozeného jako pohrůžka zbraní skutečnou a zesílilo důraznost výhrůžky pronesené za účelem snazšího dosažení cíle obviněného.*“¹²⁸

V případě trestných činů odehrávajících se před svědky či na veřejnosti oběť citlivě vnímá, zda někdo z přítomných zasáhne a vystoupí na její ochranu nebo zda kolemjdoucí projeví nezájem a lhostejnost. Druhý případ, který u oběti prohlubuje traumatizaci¹²⁹ je v psychologii znám také jako efekt přihlížejícího (anglicky *bystander effect*) a stal se předmětem zevrubného vědeckého zkoumání zejména v 60. letech 20. století v souvislosti s vraždou Kitty Genovese v New Yorku.

Klíčový prvek ovlivňující vznik dlouhodobých psychických obtíží představuje chování oběti v průběhu trestného činu a reakce na útok pachatele. Na základě toho rozeznáváme tři skupiny:

- 1) **agresivně reagující oběti** – bez rozmyslu volí útok jako odpověď na jednání pachatele, jedná se o spontánní reakci, při které oběť nezvažuje případná rizika a často si je v rychlém sledu událostí ani není schopná uvědomit

¹²⁶ ZBOŘILOVÁ, K. *Oběti trestných činů*. In: BOUKALOVÁ, H. a GILLERNOVÁ, I. *Kapitoly z forenzní psychologie*. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2020, str. 138

¹²⁷ Např. § 175 odst. 2 písm. c), § 185 odst. 2 písm. c) nebo § 323 odst. 2 písm. a) trestního zákoníku

¹²⁸ Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 17. 3. 2004, sp. zn. 5 Tdo 253/2004

¹²⁹ ČÍRTKOVÁ, L. *Psychologie oběti*. In: ČÍRTKOVÁ, L.; VITOUŠOVÁ, P. *Pomoc obětem (a svědkům) trestných činů: příručka pro pomáhající profese*. Praha: Grada, 2007, str. 27

- 2) **pasivně reagující oběti** – v důsledku šoku z útoku pachatele a pod vlivem strachu ztuhnou (freeze), nastalou situací jsou ochromeny a nedokáží ji vzdorovat. Již výše byla tato reakce popsána jako fenomén strnutí či fenomén chycené laně. Uvažování takovýchto obětí je narušeno, jsou zcela ovládány pachatelem a později rekonstruují průběh činu jen s velkými obtížemi. I tato reakce je spontánní, u obětí ovšem vyvolává nejhorší následky. Oběť se po činu potýká s nespavostí, poruchami pozornosti, neodbytným strachem, vyhýbá se místům spojeným s trestným činem apod.
- 3) **racionálně reagující oběti** – si takříkajíc zachovají chladnou hlavu, a i v kritické stresující situaci se snaží o rozumné uvažování a zhodnocení vlastních i útočnickových možností. Tyto úvahy a závěry k nimž došly se následně promítají do racionální reakce, která může nabývat různých podob, např. obstrukce při plnění pokynů pachatele, útěk do bezpečí, ale také protiútok směřující vůči pachateli.¹³⁰

4.2.3. Reakce a přístup okolí

Důležitost správné, respektive alespoň vyvarování se zbytečně zraňující reakce sociálního okolí a profesionálního přístupu odborníků nejen z řad orgánů činných v trestním řízení (dále také soudních znalců, lékařů apod.) již byla zdůrazněna v kapitole věnující se sekundární viktimizaci. V krátkosti zopakujme, že zásadní je nepodléhat mýtům o obětech trestných činů, naopak je žádoucí nabídnout jim porozumění a útěchu, rozhodně nepředstírat, že se nic neděje, ale rovněž se nechovat k oběti jako k nemocnému. Určité časové úseky po činu jsou pro zpracovávání traumatu pro oběti klíčové, označují se za zvlášť citlivé postviktimizační úseky, v nichž chování lidí, s nimiž se oběť v souvislosti s tématem trestného činu setkává,

¹³⁰ ČÍRTKOVÁ, L. *Forenzní psychologie*. 3. vydání. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2013, str. 111

determinuje vznik psychických následků či naopak úspěšné vypořádání se s tragickou událostí. Jedná se o bezprostřední dobu po činu, než jde oběť poprvé spát a dále o přibližně třídní interval od okamžiku, kdy incident vstoupí do vědomí a začne se ukládat do paměti. Pokud k tomu v konkrétních případech dochází, tak se za zvlášť citlivý postviktimitizační úsek se považuje rovněž návrat z nemocnice domů a návrat do běžného života po ukončení pracovní neschopnosti.¹³¹

Reakce a přístup okolí je jediným z faktorů ovlivňujících dopady viktimizace, který můžeme ovlivnit. Stačí k tomu relativně málo – přítomnost důvěryhodné osoby, které je oběti na blízku a je připravená ji s citlivým a chápavým přístupem pomoci v cestě za zhojením traumatu. V takovém případě je dokonce možné předejít závažným psychickým následkům, které se mohou rozvinout až v posttraumatickou stresovou poruchu.

4.3. Posttraumatická stresová porucha (PTSD)

Velmi závažné následky viktimizace, kterou se oběti nepodaří řádně zpracovat a začlenit traumatický zážitek do svého nového trestným činem pozměněného já, mohou vyústit v posttraumatickou stresovou poruchu, zkráceně PTSD (z anglického *PostTraumatic Stress Disorder*). PTSD vzniká jako důsledek silného stresového prožitku, který přesahuje rámec běžné každodenní zkušenosti, a který zahlcuje psychiku člověka nezvladatelnými a neustupujícími pocity, jež narušují kvalitu života daného jedince. PTSD se projevuje jak fyzickými změnami (zrychlený tep, zvýšená potivost, poruchy spánku, třes, nevolnost apod.), tak psychologickými změnami v chování a prožívání (pocity strachu či viny, zjevné vyhýbání se všemu, co je s tragickou událostí spojeno nebo naopak její opakované znovuprožívání).¹³² Posttraumatická stresová porucha nastupuje u obětí trestných činů buď záhy po odeznění akutní

¹³¹ Tamtéž, str. 112

¹³² ZBOŘILOVÁ, K. *Oběti trestných činů*. In: BOUKALOVÁ, H. a GILLERNOVÁ, I. *Kapitoly z forenzní psychologie*. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2020, str. 140

reakce, na kterou plynuje navazuje nebo se objevuje ve formě odložené (protahované) reakce na stres, s níž se oběti mohou setkat až po několika měsících od traumatického zážitku a po odeznění původních příznaků primární viktimizace.¹³³

Mezinárodní klasifikace nemocí stanovuje následujících pět diagnostických kritérií pro posttraumatickou stresovou poruchu:

- 1) **Traumatická událost** – PTSD pochopitelně nepostihuje pouze některé oběti trestných činů, ale kohokoli, kdo byl vystaven ohrožující a silně stresující události, včetně svědků takové situace. Různí autoři předkládají různé klasifikace traumatizujících událostí. Jako nejsnadnější se jeví dělení na traumatizující události a) způsobené člověkem záměrně (např. války i pestrá paleta úmyslných trestných činů, od ublížení na zdraví a zbavení osobní svobody, přes loupeže a znásilnění až po týrání osoby ve společném obydlí), b) způsobené člověkem neúmyslně (např. dopravní nehody, zřícení budov, exploze, únik plynu apod.) a c) přírodní katastrofy (zemětřesení, sesuvy půdy, požáry, povodně, tornáda, napadení zvířetem apod.).¹³⁴ Jiná typologie zohledňuje kritérium délky trvání traumatické události, které tak kromě dělení na lidmi a přírodou způsobené, rozčleňuje ještě na nečekané a jednorázové události, kdy se osoba ocitá v akutním ohrožení života a na dlouhotrvající opakované události, které mohou být nepředvídatelné nebo částečně předvídatelné.¹³⁵
- 2) **Znovuprožívání traumatické události** – oběti se vracejí a do vědomí svévolně vkrádají vzpomínky na kritický moment, které si opakovaně přehrává v hlavě (tzv. *flashbacky*), trápí ji noční můry a při setkání s okolnostmi připomínajícími traumatickou událost prožívá intenzivní psychickou bolest.

¹³³ VELIKOVSKÁ, M. *Psychologie obětí trestných činů: proces viktimizace, status oběti a jeho význam, prevence a vyrovnávání se s viktimizací, reálné případy z policejní praxe*. 1. vydání Praha: Grada, 2016, str. 107

¹³⁴ VARGOVÁ, B., POKORNÁ, D. a TOUFAROVÁ, M. *Partnerské násilí*. Praha: Linde, 2008, str. 42

¹³⁵ Více viz. Tabulka na str. 79 In: ČÍRTKOVÁ, L. *Viktimologie pro forenzní praxi*. Praha: Portál, 2014.

- 3) **Vyhýbání se** – vyznačuje se viditelným úsilím uniknout před podněty (např. činnosti, situace, myšlenky) vyvolávající vzpomínky na tragickou událost, objevit se může tzv. zamčení paměti, tedy neschopnost rozpomenout se na důležité okamžiky krizového děje, vyhýbání se je obvykle doprovázeno pocitem osamocení a odcizení od druhých, ztrátou zájmu o aktivity, které jedinec dříve považoval za důležité, pohled do vlastní budoucnosti se stává problematickým (ztrácí se životní perspektivy) a dotyčný vykazuje redukované citové prožívání.¹³⁶
- 4) **Zvýšená aktivační hladina** – se projevuje vystupňovanou podrážděností, která v ojedinělých případech vede až k výbuchům vzteku, strachu a paniky, a s tím související neschopností se uvolnit, na jednu stranu se zhoršuje koncentrace a soustředěnost, na druhou stranu se objevuje hypervigilance (zvýšená bdělost) a zesiluje úleková reakce, jelikož se dotyčný nachází v neustálém očekávání ohrožení a nebezpečí, což vede k nepřiměřeným reakcím v neočekávaných situacích. Mezi další příznaky zvýšené aktivační hladiny se řadí poruchy spánku, snížení imunity či výraznější sklon k prožívání nepohody a bolesti.¹³⁷
- 5) **Příznaky trvají alespoň jeden měsíc** – mnoho výše zmíněných příznaků je rovněž součástí akutní reakce na stres, případně jsou přítomné ve fázi hojení po traumatizaci. Nicméně teprve při dlouhotrvajících a samovolně neodeznívajících příznacích je možné přistoupit k diagnóze posttraumatické stresové poruchy. V případě intenzivních obtíží klesá po jednom měsíci šance na spontánní uzdravení a bez zásahu psychologa či

¹³⁶ ČÍRTKOVÁ, L. *Psychologie oběti*. In: ČÍRTKOVÁ, L.; VITOUŠOVÁ, P. *Pomoc obětem (a svědkům) trestných činů: příručka pro pomáhající profese*. Praha: Grada, 2007, str. 33

¹³⁷ VELIKOVSKÁ, M. *Psychologie obětí trestných činů: proces viktimizace, status oběti a jeho význam, prevence a vyrovnávání se s viktimizací, reálné případy z policejní praxe*. 1. vydání. Praha: Grada, 2016, str. 108

psychiatra mohou potíže přetrvávat i několik let po kritické události, čímž znesnadňují a omezují návrat oběti do běžného života.¹³⁸

Rozvoj posttraumatické stresové poruchy zdaleka není pravidlem a nenastává za všech okolností, dokonce není nevyhnutelný ani ve zvlášť závažných případech viktimizace. Existují určité rizikové faktory, jejichž naplnění může k propuknutí PTSD přispívat; mezi tyto faktory patří zejména skutečnost, že traumatický prožitek byl způsoben lidmi (a není tudíž výsledkem přírodní katastrofy) a jeho pachatelem je blízká osoba, míra hrubosti a násilí obsažená v traumatické události (obecně intenzita pocitu ohrožení vlastního života), reviktimizace, sebeobviňování, absence protektivních faktorů (stabilní rodinné a finanční zázemí, určité charakteristické rysy a vlastnosti) a sekundární viktimizace (kterou jako jediný z faktorů můžeme po prožitku traumatické události ovlivnit).¹³⁹

PTSD představuje pouze jeden z mnoha možných následků viktimizace. Traumatický zážitek může vést mimo jiné i k posttraumatickému růstu (anglicky *Posttraumatic Growth*). Toto vyústění nijak nesnižuje míru prožité bolesti a utrpení, ani je nepovažuje za pozitivní aspekt, oběť se i v takovém případě potýká s negativními následky viktimizace, ale zároveň v takto kritickém prožitku nachází možnost osobního růstu a posunu k lepšímu. Posttraumatický růst se projevuje např. ve zpevnění či zlepšení dosavadních blízkých vztahů, v přeskládání žebříčku životních hodnot a priorit, případně ve využití osobní zkušenosti k pomoci druhým v obdobné situaci.¹⁴⁰

¹³⁸ ČÍRTKOVÁ, L. *Forenzní psychologie*. 3. vydání. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2013, str. 117-119

¹³⁹ ČÍRTKOVÁ, L. *Psychologie oběti*. In: ČÍRTKOVÁ, L.; VITOUŠOVÁ, P. *Pomoc obětem (a svědkům) trestných činů: příručka pro pomáhající profese*. Praha: Grada, 2007, str. 35-36

¹⁴⁰ ZBOŘILOVÁ, K. *Oběti trestných činů*. In: BOUKALOVÁ, H. a GILLERNOVÁ, I. *Kapitoly z forenzní psychologie*. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2020, str. 140-141

4.4. Specifické syndromy obětí

Doposud zmíněné poznatky o reakcích a následcích vyvolaných viktimizací byly aplikovatelné na oběti veškeré trestné činnosti a představovaly hrubý obecný základ této problematiky. Nicméně v důsledku rozmanitosti kriminality začaly být postupem času rozeznávány i specifické viktimizační syndromy, které postihují pouze oběti určitých trestných činů. Jejich vydělení je důležité zejména ze dvou důvodů. Zaprvé jejich popis a mnohdy i pojmenování přímo odkazuje na zdroj atypických potíží, s nimiž se oběť potýká, určuje tedy konkrétní trestný čin, který zapříčinil změny v chování a prožívání oběti. Zadruhé předchází nadbytečné „psychiatrizační“ obětí. Rozpoznání specifického syndromu nám totiž umožňuje pochopit, že reakce oběti je ve své podstatě normální a psychologicky vysvětlitelnou, zatímco situace, jež ji vyvolává (viktimizace) je tím, co vybočuje ze spektra běžných a obvyklých skutečností.¹⁴¹ Stále však platí, že viktimizace některým z níže popsaných trestných činů automaticky nevede k propuknutí souvisejícího syndromu. Individuální charakteristiky oběti i okolnosti činu vedou k mnoha rozdílným následkům a každou situaci je proto potřeba posuzovat zvlášť.

4.4.1. Syndrom týrané osoby

Syndrom týrané osoby, někdy označovaný také jako syndrom týraného partnera se váže k obětem domácího, respektive partnerského násilí. Ve starších publikacích je možné nalézt jej rovněž pod pojmem syndrom týrané ženy, který ovšem zcela neodráží plnou šíři domácího násilí, když za jeho oběti označuje pouze ženy. Ačkoli na základě výzkumů a dotazníkových šetření víme, že muži zaujímají výrazně menší procentuální část obětí domácího násilí, nelze je opomíjet, jelikož jedním z faktorů ovlivňujících jejich nízké zastoupení může být zvýšená latence, která statistiky podstatně zkresluje.

¹⁴¹ ČÍRTKOVÁ, L. *Viktimologie pro forenzní praxi*. Praha: Portál, 2014, str. 90

Pro rozvoj syndromu týrané osoby je podstatné, že se celý cyklus násilí zopakuje alespoň dvakrát. V cyklu násilí se postupně vystřídají tři fáze:

- 1) **Narůstání tenze** – začíná se objevovat verbální agrese (křik, nadávky) a ponižování, které mohou přecházet i do lehčího fyzického násilí (facky), u pachatele se zvyšuje míra hněvu, žárlivosti a potřeba kontroly, zatímco v oběti narůstá strach, všemi možnými způsoby se snaží předejít krizi a omlouvá pachatelovo jednání.
- 2) **Fáze násilí** – relativně krátká fáze trvající v řádu několika minut, maximálně hodin, kdy dochází k eskalaci násilí, které oběť pasivně přijímá, nezřídka se objevuje naučená bezmocnost, následované depresí a snížením sebeúcty, pachatel v této fázi nekontroluje své chování, je ovládán záchvaty zuřivosti a uchyluje se k obviňování oběti
- 3) **Fáze klidu („líbánek“)** – především v počátcích vztahu obvykle nejdelší fáze, kdy se situace uklidňuje, pachatel se omlouvá, prosí o odpuštění a slibuje, že už to nikdy neudělá, v důsledku čehož se oběť cítí potřebná a zahrnutá pozorností a při představě odchodu z násilného vztahu se jí zmocňují výčitky. Začíná věřit ve změnu chování partnera a utvrzuje se ve správnosti rozhodnutí s ním zůstat.¹⁴²

Pro syndrom týrané osoby je dále charakteristické, že oběť na sebe přebírá vinu za násilí ve vztahu, postupně ztrácí schopnost situaci efektivně řešit, ochromuje ji strach o sebe a své děti a trpí iracionální představou o všudypřítomném a vševědoucím pachateli.¹⁴³ Oběť je ve vleku manipulace pachatelem, kterého není schopná opustit, kromě strachu o zdraví a život se u ní objevuje i stud z případného zveřejnění a postupně ztrácí sociální vazby.¹⁴⁴

¹⁴² VARGOVÁ, B., POKORNÁ, D. a TOUFAROVÁ, M. *Partnerské násilí*. Praha: Linde, 2008, str. 37-38

¹⁴³ ČÍRTKOVÁ, L. *Viktimologie pro forenzní praxi*. Praha: Portál, 2014, str. 92

¹⁴⁴ VELIKOVSKÁ, M. *Psychologie obětí trestných činů: proces viktimizace, status oběti a jeho význam, prevence a vyrovnávání se s viktimizací, reálné případy z policejní praxe*. 1. vydání. Praha: Grada, 2016, str.

Vnímání domácího násilí ze strany oběti nicméně není jednoduší a je možné ho rozčlenit do několika stadií. V počátku převažuje popírání, kdy si oběť odmítá přiznat existenci problému a omlouvá chování partnera. Následuje fáze sebeobviňování, kdy oběť násilí registruje jako problematické, ale domnívá se, že kvůli vlastním nedostatkům si jej zasloužila. Postupně však získává náhled a ačkoli se stále snaží partnerství udržet, vinu za násilí již nepřipisuje sobě. V konečném stadiu se oběť v případě marné snahy změnit pachatelovo chování odhodlává k opuštění vztahu.¹⁴⁵

4.4.2. Syndrom týraného, zneužívaného a zanedbávaného dítěte (CAN)

Syndrom týraného, zneužívaného a zanedbávaného dítěte, zkráceně CAN (z anglického *Child Abuse and Neglect*), je definován jako jakékoli vědomé či nevědomé jednání rodiče (případně vychovatele, či jiné osoby pečující o dítě), kterému se dalo předejít a není výsledkem náhody, a které je v dané společnosti nepřijatelné, jelikož poškozuj e tělesný, duševní a společenský vývoj dítěte, v krajních případech vede až k jeho usmrcení.¹⁴⁶

Týrání dětí může mít, obdobně jako domácí násilí, mnoho podob. Fyzické týrání a zanedbávání se v aktivní formě projevuje bitím, třesením (následkem může být *shaken baby syndrome*¹⁴⁷), škracením, pálením, otravou apod., které mají za následek poranění dítěte např. v podobě podlitin, zhmožděnin, tržných ran, zlomenin, krvácení a v nejhorším případě i smrt. V pasivní formě, tedy v případě fyzického zanedbávání, dítě správně neprospívá, hladoví, nemá dostatečné ošacení ani podmínky k bydlení a nedostává se mu přiměřené zdravotní péče. Aktivní psychické týrání zahrnuje nadávky, ponižování, vyvolávání strachu, stresu, agresivní chování vůči dítěti či

¹⁴⁵ VARGOVÁ, B., POKORNÁ, D. a TOUFAROVÁ, M. *Partnerské násilí*. Praha: Linde, 2008, str. 41

¹⁴⁶ MATĚJČEK, Z.; DUNOVSKÝ, J. a DYTRYCH, Z. *Týrané, zneužívané a zanedbávané dítě*. Praha: Grada, 1995, str. 24

¹⁴⁷ DOERNER, W.G., & Lab, S.P. (2020). *Victimology* (9th ed.). Routledge. Str. 221. Dostupné z: <https://doi-org.ezproxy.is.cuni.cz/10.4324/j9780367816582>

šikanu. V pasivní formě je dítě zanedbáváno po emoční stránce a trpí nedostatkem pozornosti, náklonosti a citových podnětů. Do sexuálního zneužívání, které obvykle bývá vydělováno do samostatného Syndromu sexuálně zneužívaného dítěte, v aktivní podobě zařazujeme mimo jiné osahávání, dotýkání se erotogenních zón, pohlavní styk vaginální, anální a orální. Pasivní forma sexuálního zneužívání zahrnuje obnažování, pořizování fotografií, videí či jiných audiovizuálních záznamů.¹⁴⁸

Obdobně jako v případě jakýchkoli jiných trestných činů, i v rámci týrání, zneužívání či zanedbávání dětí působí rizikové faktory, které zvyšují jejich náchylnost k viktimizaci. Tyto rizikové faktory můžeme spatřovat na straně dítěte, na straně pachatele, v charakteristice rodiny nebo v konkrétní situaci. Mezi rizikové faktory na straně dítěte patří z biologického hlediska chronická nemoc, vrozená tělesná či mentální vada, nezvladatelný temperament, nedonošenost dítěte a jeho nízká porodní váha, z hlediska výchovně-sociálního nezáměr rodičů a učitelů, absence osoby, které by se dítě mohlo svěřit, nepřítomnost matky v rodině, neinformovanost o možnostech pomoci, neschopnost bránit se apod. K rizikovým faktorům na straně pachatele řadíme chronické úzkostné či depresivní poruchy, případně jiné duševní poruchy (specificky např. laktační psychózu), psychickou nezralost, nízkou podporu okolí, chybějící sociální zázemí, nezaměstnanost, alkoholismus, drogovou závislost, nadměrné očekávání a ambice rodičů, autoritativní prvky ve výchově dětí nebo nechtěnost dítěte. Rizikové rodinné faktory částečně vysvětlují cykličnost násilí, tedy jeho mezigenerační přenos, kdy existuje zvýšená pravděpodobnost, že se rodič bude ve výchově uchýlovat k používání násilí v případě, že ho sám jako dítě zažil. Rizikové situační faktory zahrnují jak konkrétní místa (např. již zmíněná velkoměsta, v nichž je obecně vyšší viktimnost nebo výtahy, schodiště, veřejné toalety, hromadná doprava), tak určité typizované situace, které s sebou nesou zvýšené riziko výskytu násilí v rodině (rozvod rodičů, nepříznivá finanční situace, v případech sexuálního

¹⁴⁸ SEJČOVÁ, E. *Deti a mládež ako obeť násilia*. Bratislava: Album, 2001, str. 37

zneužívání i pouhá vhodná příležitost, např. když se jeden z rodičů musí starat o dlouhodobě nemocné dítě a je s ním během dne sám doma).¹⁴⁹

Projevy syndromu a následky týrání, zneužívání či zanedbávání mají různý charakter. Mezi nejčastější patří narušená sexualita projevující se buď vyhýbáním se sexuálními kontaktům až fobickým reakcím nebo naopak předčasnou sexuální vyzrálostí, promiskuitou a prostitucí, pocity zrady od dospělého, které mohou vyústit v bezohlednost a krutost k nejbližším, případně v manipulativní jednání či naopak v nadměrnou závislost. Projevy CAN zahrnují taktéž pocity bezmocnosti a nemožnosti se bránit a odporovat dospělému, jejichž důsledkem mohou být deprese, poruchy příjmu potravy, poruchy spánku či opakované útoky z domova. Týrání má za následek rovněž snížené sebevědomí dítěte (vyčítá si, že dospělému dovolilo škodlivé jednání) a obecně stigmatizaci (pociťuje jinakost vůči ostatním), což může vést k autodestruktivnímu chování ve formě sebepoškozování, užívání návykových látek nebo sebevražedným pokusům.¹⁵⁰

CAN má kromě Syndromu sexuálně zneužívaného dítěte i jiné specifické podkategorie, přičemž jednu z nejraritnějších a zároveň nejzávažnějších představuje Münchausenův syndrom v zastoupení, zkráceně MSbP (z anglického *Munchausen syndrome by proxy*, nověji nazýván taktéž *Factitious disorder imposed on another*). Z diagnostického hlediska stojí Münchausenův syndrom v zastoupení na čtyřech pilířích:

- Pachatel (nejčastěji matka, ale může se jednat i o jiného pečovatele) u oběti (nejčastěji dítě, ale může jím být i kdykoli jiný, zejména osoby odkázané na pomoc druhých, např. starší lidé) předstírá či přímo vyvolává falešné příznaky určitého onemocnění či zranění.
- Osoba trpící MSbP druhého (svoju oběť) prezentuje jako nemocného, postiženého či zraněného.

¹⁴⁹ Tamtéž, str. 71-82

¹⁵⁰ ČÍRTKOVÁ, L. *Psychologie oběti*. In: ČÍRTKOVÁ, L.; VITOUŠOVÁ, P. *Pomoc obětem (a svědkům) trestných činů: příručka pro pomáhající profese*. Praha: Grada, 2007, str. 39-40

- Předstírání není vázáno na vnější zisky, je na nich nezávislé a objevuje se i při jejich absenci.
- Chování nelze lépe vysvětlit či podřadit pod jinou duševní poruchu.¹⁵¹

Způsoby, jakým se MSbP projevuje mohou mít různou závažnost. V lehčích případech dochází ke zveličování stávajících symptomů, v rámci středně závažné formy pachatel sám „vyrabí“ klinické symptomy, např. tím že přidává krev, sůl či jiné látky do moči, falšuje zdravotní dokumentaci oběti (k tomu mu napomáhá střídání praktických lékařů, u nichž je oběť přihlášená), případně si vymýšlí konkrétní projevy určitého onemocnění (např. epileptické záchvaty). V nejzávažnějších případech pachatel přímo zhoršuje zdravotní stav oběti, ať již formou působení zranění či podávání škodlivých látek v jídle apod., což může vést nejen k mnoha nepříjemným vyšetřením a nadbytečným operacím, ale také ke smrti.¹⁵²

4.4.3. Trauma znásilnění („*Rape Trauma*“)

U obětí znásilnění je třeba mít na paměti, že z jejich pohledu se nejedná o pouhý zásah do intimity, natožpak pouze „špatný sex“, oběti v průběhu trestného činu znásilnění prožívají strach o zdraví i život, čemuž odpovídají i potenciálně rozvíjející se následky. Krátce po činu se u obětí objevuje buď kontrolovaná reakce s převažujícími příznaky typickými pro vyhýbání se (*escape syndrome*) nebo expresivní reakce, u níž převládá intruze.¹⁵³

Trauma znásilnění se projevuje především silnými pocity zneuctění a pošpiněnosti. Oběť trpí zvýšenou citlivostí na sebe sama (včetně nevhodných poznámek okolí), mění se její pohled na vlastní tělo, pachatele ze sebe neustále cítí, což ji vede k nutkavé potřebě přehnané osobní hygieny. Pro oběti znásilnění je typické

¹⁵¹ ARTINGSTALL, K. *Munchausen by proxy and other factitious abuse: practical and forensic investigative techniques*. Boca Raton: CRC Press/Taylor & Francis Group, 2017, str. 7. Dostupné z: <https://doi.org/10.1201/9781315369914>.

¹⁵² SGALLOVÁ, R. *Vybrané charakteristiky pachatelů Münchhausenova syndromu by proxy*. Str. 9

¹⁵³ ČÍRTKOVÁ, L. *Viktimologie pro forenzní praxi*. Praha: Portál, 2014, str. 91

narušení osobních a partnerských vztahů, včetně narušení sexuálního života, které vede k útlumu sexuálních aktivit či naopak navazování povrchních kontaktů. Často se objevují rovněž úzkosti, deprese, poruchy příjmu, sebepoškozování, v nejzávažnějších případech i zneužívání návykových látek (alkoholu, tišících léků, drog) či sebevražedné pokusy.¹⁵⁴

Na úspěšné zpracování traumatu a uzdravení oběti má nezanedbatelný vliv známost pachatele. Pouze zhruba ve 12 % případů se znásilnění dopustí neznámý pachatel, v ostatních případech se oběť s pachatelem znají a skoro v polovině případů se jedná o manžela či partnera. Pokud oběť pachatele zná, nejenže se snižuje její ochota trestný čin nahlásit či vyhledat jinou pomoc, ale také se uchyluje k sebeobviňování, jelikož nedokáže pochopit, jak jim mohl ublížit někdo blízký. Oběti prožívají hlubokou nejistotu, jsou psychicky otřesené a mají tendenci k reinterpretaci události a skutečného průběhu, což znesnadňuje vyrovnání se s traumatem.¹⁵⁵

¹⁵⁴ VELIKOVSKÁ, M. *Psychologie obětí trestných činů: proces viktimizace, status oběti a jeho význam, prevence a vyrovnávání se s viktimizací, reálné případy z policejní praxe*. 1. vydání. Praha: Grada, 2016, str. 110

¹⁵⁵ ZBOŘILOVÁ, K. *Oběti trestných činů*. In: BOUKALOVÁ, H. a GILLERNOVÁ, I. *Kapitoly z forenzní psychologie*. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2020, str. 151-152

Závěr

Záměrem této práce bylo popsat vybrané pojmy a jevy vyskytující se ve viktimologii a obohatit je o poznatky vlastní jiným vědním oborům. Cílem bylo zasadit do vzájemného kontextu informace týkající se obětí trestných činů z oblasti práva, psychologie či kriminologie a vytvořit tak multidisciplinární práci, která by byla přístupná široké veřejnosti a vhodná pro každého se zájmem o danou problematiku. Především vezmeme-li v potaz, že každý z nás se může stát obětí trestného činu, a že stejná presumpce platí i pro naše blízké okolí, disponovat základními znalostmi z viktimologie se jeví jako nepostradatelná součást prevence kriminality, respektive zmírnění jejich následků. Pokud budeme rozumět vlastnímu chování a pocitům, které jsou výsledkem prožití traumatické události v podobě trestného činu nebo budeme oběti na blízku v pozici profesionála, přítele, rodinného příslušníka či náhodného kolemjdoucího a porozumíme problémům, kterým oběť trestného činu čelí, přispějeme tím ke snazšímu zhojení utržených psychických ran, k zabránění jejich dalšímu vzniku prostřednictvím sekundární viktimizace a celkově především k větší empatii a toleranci ve společnosti.

První kapitola sledovala, jakým způsobem a z jakých důvodů se „*victim justice system*“, tedy systém vymáhání práva orientovaný na oběť proměnil na „*criminal justice system*“, v němž došlo k odsunutí oběti na vedlejší kolej a zredukování její role na pouhého svědka poskytujícího vyšetřovatelům dodatečné informace. Teprve se vznikem viktimologie, který spojujeme především s H. von Hentigem a B. Mendehlsonem, došlo k bližšímu zkoumání role oběti a v nedávné době i ke snahám o její významnější znovuzачlenění do procesu nalézání práva. Tyto snahy vyústily v České republice po právní stránce v přijetí zákona o obětech trestných činů, ve společenské rovině ve vznik celé řady občanských iniciativ a spolků, nejnověji například platformy Pod Svícnem a v psychologické oblasti například v zavedení krizových interventů, kteří vyjíždějí společně s policií na místo činu, aby obětem poskytly první psychologickou pomoc.

Druhá kapitola se zaměřila na definici oběti trestného činu, dělení obětí a vysvětlení pojmu viktimnost, který vyjadřuje míru pravděpodobného rizika, že se určitá osoba v závislosti na mnoha vnitřních i vnějších faktorech stane obětí. Pozornost byla věnována také typologii obětí, včetně pravděpodobně nejznámější typologie od viktimologa E. A. Fattaha. Zmínka je věnována rovněž nepravým obětem, jak ve smyslu typologie E. A. Fattaha, tak ve smyslu falešných obětí. Z důvodu zvláštností typických pro určité kategorie obětí byla vymezena podkapitola specifické oběti, která obsahuje pojednání o dětech, seniorech a obětech domácího násilí, a která v jednotlivých částech rozebírá odlišnosti těchto skupin od běžných obětí. V závěru kapitoly je ponechán prostor pro představení několika nejrozšířenějších mýtů o obětech trestných činů, následované jejich vyvrácením a psychologickým zdůvodněním.

Třetí kapitola se věnuje procesu viktimizace a v úvodu popisuje jeho jednotlivé fáze. Zásadní prostor je však věnován především kriminologickému rozlišení na primární, sekundární a terciární viktimizaci. V rámci podkapitoly o sekundární viktimizaci došlo k podrobnějšímu popisu zdrojů sekundární viktimizace, jmenovitě orgánů činných v trestním řízení, médií a sociálního okolí oběti, dále k popisu některých způsobů sekundární viktimizace a následků, které poté vyvolávají u oběti. Na konec kapitoly je zařazena podkapitola o reviktimizaci, neboli opakované viktimizaci, v níž je zdůrazněno zejména vysvětlení tohoto jevu, tedy že nejdůležitějším prediktorem pro následnou viktimizaci je samotná prvotní viktimizace.

Čtvrtá kapitola obsahuje stručný výčet přirozeně se vyskytujících reakcí obětí na prožití traumatické události a naznačuje možné psychické dopady trestného činu na oběť. Nejprve je vysvětlena dynamika prožívání újmy a vymezeny její fáze – 1) fáze šoku, 2) fáze hojení a 3) fáze zhojení. V následující podkapitole se rozebírají faktory ovlivňující dopad trestného činu na oběť, které mohou oběti usnadňovat či naopak komplikovat vyrovnávání se s újmou. Mezi faktory, které je třeba vzít v potaz při

uvažování o závažnosti dopadu trestného činu na psychiku oběti, patří zejména previktimní osobnost, okolnosti trestného činu (kromě násilného nebo obět ponižujícího chování pachatele také bezprostřední reakce oběti na útok a reakce jiných osob přítomných na místě činu) a přístup blízkého okolí k oběti po trestném činu. Jedna z podkapitol se zaměřuje na posttraumatickou stresovou poruchu a vyjmenovává pět diagnostických kritérií, včetně jejich popisu. V závěru kapitoly je pozornost věnována specifickým syndromům obětí, konkrétně syndromu týrané osoby, syndromu týraného zneužívaného a zanedbávaného dítěte (CAN) a traumatu znásilnění.

Seznam pramenů

Literatura:

ARTINGSTALL, K. Munchausen by proxy and other factitious abuse: practical and forensic investigative techniques. Boca Raton: CRC Press/Taylor & Francis Group, 2017. ISBN 1-315-35290-7. Dostupné z: <https://doi.org/10.1201/9781315369914>.

BOUKALOVÁ, H. a GILLERNOVÁ, I. Kapitoly z forenzní psychologie. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2020. ISBN 9788024644615.

ČÍRTKOVÁ, L. Forenzní psychologie. 3. vydání. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2013, ISBN 978-80-7380-461-9.

ČÍRTKOVÁ, L. Viktimologie pro forenzní praxi. Praha: Portál, 2014, ISBN 978-80-262-0582-1.

ČÍRTKOVÁ, L. Policejní psychologie. 2. vydání. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2015, ISBN 978-80-7380-581-4.

ČÍRTKOVÁ, L.; VITOUŠOVÁ, P. Pomoc obětem (a svědkům) trestných činů: příručka pro pomáhající profese. Praha: Grada, 2007, ISBN 978-80-247-2014-2.

DIGNAN, J. Understanding Victims and Restorative Justice. Berkshire: Open University Press, 2005, ISBN 0-335-20979-3.

DOERNER, W.G., & Lab, S.P. (2020). Victimology (9th ed.). Routledge. <https://doi-org.ezproxy.is.cuni.cz/10.4324/9780367816582>

GŘIVNA, T., ŠÁMAL, P., VÁLKOVÁ, H. a kol. Oběti trestných činů: komentář. 2. vydání. Praha: C.H. Beck, 2020. Beckova edice komentované zákony. ISBN 978-80-7400-793-4.

GŘIVNA, T., SCHEINOST, M. a ZOUBKOVÁ, I. Kriminologie. 5. vydání. Praha: Wolters Kluwer, 2019. ISBN 9788075985545.

HOLOMEK, J. Viktimológia. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2013. Slovenské učebnice. ISBN 978-80-7380-446-6.

HOLOMEK, J. Výskum obetí kriminality v Slovenskej republike. Žilina: EuroKódex, 2013, 208 s. ISBN 978-80-8155-014-0.

JELÍNEK, J. Kriminologie. Praha: Leges, 2021. Teoretik. ISBN 9788075024992

JELÍNEK, J. Zákon o obětech trestných činů: komentář s judikaturou. 2., doplněné a rozšířené vydání. Praha: Leges, 2014, ISBN 978-80-7502-016-1.

KANDOVÁ, K. a ČEP, D. Recentní otázky postavení obětí trestných činů v českém trestním řízení. In: Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie Bratislavské právnické fórum 2018 [online]. Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta, 2018 [cit. 2023-08-28]. ISBN 978-80-7160-474-7. Dostupné z:

https://www.flaw.uniba.sk/fileadmin/praf/Veda/Konferencie_a_podujatia/bpf_2018_new/Zbornik_BPF2018_sekcia_1.pdf

KINCL, J., SKŘEJPEK, M. a URFUS, V. Římské právo. Praha: C.H. Beck, 1995. Beckovy právnické učebnice. ISBN 8071790311.

MAREŠOVÁ, A. Resortní statistiky – základní zdroj informací o kriminalitě v České republice. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2011, ISBN 978-80-7338-110-3.

MATĚJČEK, Z.; DUNOVSKÝ, J. a DYTRYCH, Z. Týrané, zneužívané a zanedbávané dítě. Praha: Grada, 1995. ISBN 80-7169-192-5.

NETÍK, K.; HÁJEK, S.; NETÍKOVÁ, D. Psychologie v právu: úvod do forenzní psychologie. Praha: C. H. Beck, 1997, ISBN 80-7179-177-6.

SEJČOVÁ, L. Deti a mládež ako obeť násilia. Bratislava: Album, 2001. ISBN 80-968667-0-2.

SVATOŠ, R. Kriminologie. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2012. Vysokoškolské učebnice (Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk). ISBN 978-807-3803-896

VÁLKOVÁ, H.; KUČHTA, J. Základy kriminologie a trestní politiky. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012, ISBN 978-80-7400-429-2.

VARGOVÁ, B., POKORNÁ, D. a TOUFAROVÁ, M. Partnerské násilí. Praha: Linde, 2008. ISBN 9788086131764.

VELIKOVSKÁ, M. Psychologie obětí trestných činů: proces viktimizace, status oběti a jeho význam, prevence a vyrovnávání se s viktimizací, reálné případy z policejní praxe. 1. vydání. Praha: Grada, 2016. Psyché (Grada). ISBN 978-80-247-4849-8.

Závěrečné práce:

SGALLOVÁ, R. Vybrané charakteristiky pachatelů Münchhausenova syndromu by proxy.

Internetové zdroje:

Česká justice: Soustava hodnotí zákon o obětech mimořádně negativně, spolky ho chválí [online]. Dostupné z: <https://www.ceska-justice.cz/2014/08/soustava-hodnoti-zakon-o-obetech-mimoradne-negativne-spolky-ho-chvali/>

Důvodová zpráva k zákonu č. 45/2013 Sb., o obětech trestných činů. [online] In: Vládní návrh na vydání zákona o obětech trestných činů a o změně některých zákonů (zákon o obětech trestných činů), 2012, s. 38–79. Dostupné z: <http://www.psp.cz/doc/00/08/45/00084575.pdf>

Důvodová zpráva k zákonu č. 45/2013 Sb., o obětech trestných činů. [online] In: Vládní návrh, kterým se mění zákon č. 45/2013 Sb., o obětech trestných činů a o změně některých zákonů (zákon o obětech trestných činů), ve znění zákona č. 77/2015 Sb., a další související zákony, 2015, s. 9–23. Dostupné z: <http://www.psp.cz/doc/00/12/41/00124194.pdf>

Výzkum: Každý pátý člověk se stal obětí domácího násilí. In: Pod Svícem [online]. [cit. 2023-08-29]. Dostupné z:

https://drive.google.com/file/d/1c6RUIITgyVJajRy4aWyL_2m7oWq5HyD1/view

MAREŠOVÁ, A.; MARTINKOVÁ, M. O významu poznávání obětí trestné činnosti. [online]. Praha: IKSP, 2009, 25 s. Dostupné z: <https://www.mvcr.cz/clanek/o-vyznamu-poznavani-obeti-trestne-cinnosti.aspx>

Ochrana dětí. Veřejná žaloba [online]. [cit. 2023-08-28]. Dostupné z:

<https://verejnazaloba.cz/vice-o-sz/vse-podstatne-o-trestnim-rizeni/ochrana-poskozenych-a-ohrozenych-osob/ochrana-deti/>

Policie ČR: Informace pro oběti trestných činů a zasažené mimořádnými událostmi [online].

Dostupné z: <https://www.policie.cz/clanek/informace-pro-obeti-trestnych-cinu.aspx>

Policie ČR: Pomoc obětem TČ [online]. Dostupné z:

<http://www.policie.cz/clanek/dokumenty-a-odkazy-pro-obeti-trestnych-cinu.aspx>

Reprezentativní výzkum 2006 - STEM. In: Domacinasili.cz [online]. [cit. 2023-08-29].

Dostupné z: <https://www.domacinasili.cz/reprezentativni-vyzkum-2006-stem/>

Standard vybavení speciální výslechové místnosti pro dětského účastníka trestního řízení.

In: Ministerstvo vnitra České republiky [online]. 2011 [cit. 2023-08-29]. Dostupné z:

<https://www.mvcr.cz/clanek/standard-vybaveni-specialni-vyslechove-mistnosti-pro-detskeho-ucastnika-trestniho-rizeni.aspx>

Právní předpisy:

Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník

Zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád)

Zákon č. 45/2013 Sb., o obětech trestných činů a o změně některých zákonů (zákon o obětech trestných činů)

Směrnice Evropského parlamentu a Rady 2012/29/EU ze dne 25. října 2012, kterou se zavádí minimální pravidla pro práva, podporu a ochranu obětí trestného činu a kterou se nahrazuje rámcové rozhodnutí Rady 2001/220/SVV. [online]. In: Úřední věstník Evropské unie, 2012.

Dostupné z: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/cs/TXT/?uri=CELEX%3A32012L0029>

Judikatura:

Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 17. 3. 2004, sp. zn. 5 Tdo 253/2004

Název práce v českém jazyce

Problematika oběti trestného činu v kriminologii

Abstrakt

Tato práce se snaží zprostředkovat široké veřejnosti poznatky z různých oborů (viktimologie, právo, psychologie, kriminologie) a vytvořit základní přehled situací a na ně navazujících reakcí, které se nezřídka objevují u obětí trestných činů. Výrazněji akcentovány jsou především psychologické aspekty viktimizace, které poskytují vysvětlení pocitů, jež oběti zažívají a jejich následného chování. První část textu zaměřuje pozornost na definování oblasti viktimologie, jejího vzniku, zakladatelů a jiných významných osobností tohoto vědního oboru a období největšího rozkvětu. Dále se zabývá historickým vývojem role oběti, která původně hrála klíčovou roli ve vyšetřování trestného činu a trestání pachatele. S rozvojem společnosti však oběť postupně ztratila svoji důležitost a její role byla omezena na poskytování svědectví. Druhá část se zaměřuje na definici oběti trestného činu, vysvětluje termín viktimnost a představuje některé z typologií obětí trestných činů. Současně detailněji popisuje specifické skupiny obětí, jako jsou děti, senioři a oběti domácího násilí a zvláštnosti, kterými se odlišují od běžných obětí. Dále analyzuje rozšířené mýty týkající se obětí. Třetí část popisuje primární, sekundární a terciární viktimizaci a reviktimizaci, nebo-li opakovanou viktimizaci. Zvláštní pozornost je věnována sekundární viktimizaci, včetně jejích zdrojů (orgány činné v trestním řízení, média a sociální okolí oběti), způsobů a potenciálních následků. Čtvrtá část se věnuje psychologickým dopadům trestného činu na oběti a faktorům, které mohou tyto dopady zesilovat nebo naopak zmírňovat. Kromě obecné reakce, jako je posttraumatická stresová porucha, se také dotýká několika specifických syndromů obětí, včetně syndromu týrané osoby, syndromu týraného, zneužívaného a zanedbávaného dítěte (CAN) a trauma znásilnění („rape trauma“).

Klíčová slova

oběť trestného činu, viktimizace, viktimologie

Thesis title in English

The issue of a crime victim in criminology

Abstract

This thesis aims to convey knowledge from various fields (victimology, law, psychology, criminology) to the general public and create a basic overview of situations and ensuing responses commonly experienced by crime victims. The emphasis is distinctly directed towards the psychological dimensions of victimization, offering insights into the emotional experiences of victims and their subsequent behavioral manifestations. The first part of the text focuses attention on defining victimology, its origin, the founders and other important personalities of this scientific field and the period of its greatest flourishing. It also traces the historical shift in the victim's role, which initially played a pivotal role in the investigation of criminal acts and the punishment of perpetrators. However, with societal development, the victim gradually lost its importance, and its role was limited to providing testimony. The second section delves into the concept of the victim of a crime, explaining victimization and exploring the typology of victims. At the same time, it describes in more detail specific groups of victims, such as children, the elderly and victims of domestic violence, and the peculiarities that distinguish them from ordinary victims. Additionally, it analyzes widespread myths about victims. The third section covers primary, secondary, and tertiary victimization, as well as the concept of revictimization or recurrent victimization. Special attention is paid to secondary victimization, including its sources (law enforcement agencies, the media, and the victim's social environment), ways of inflicting secondary victimization, and potential consequences. The fourth section outlines the psychological impact of crimes on victims and the factors that can intensify or, on the contrary, reduce these effects. In addition to a general reaction such as post-traumatic stress disorder, it also touches on

several specific victim syndromes, including the battered person syndrome, CAN (child abuse and neglect), and trauma resulting from sexual assault, colloquially known as "rape trauma".

Key Words

victim of crime, victimization, victimology